

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT EINHARD EN DE GENTSE ABDIJEN VAN SINT-PIETERS EN SINT-BAAFS¹

door Georges Declercq

De term lekenabt heeft thans een ietwat bevreemdende klank omdat we ons maar moeilijk meer kunnen voorstellen dat een abdij onder de leiding stond van een leek die niet eens tot de kloostergemeenschap behoorde. In de Karolingische periode was dit nochtans een normaal verschijnsel. Met de overgang van de Merovingers naar de Karolingers in het midden van de 8ste eeuw was het Frankische Rijk immers een sacrale monarchie geworden, waarin "kerk en staat" nauw met elkaar verweven waren. Voor het kloosterwezen dat ter ondersteuning van de rijkseenheid ten volle in het nieuwe bestel werd ingeschakeld, had deze ontwikkeling verstrekkende gevolgen. Heel wat abdijen kregen het statuut van koningsklooster, wat inhield dat ze belast werden met spirituele, materiële en zelfs militaire verplichtingen ten voordele van vorst en rijk. Hun voortaan door de koning aangestelde abten raakten hierdoor nauw betrokken bij de rijkspolitiek en vanaf het eerste kwart van de 9de eeuw werden koninklijke abdijen ook steeds vaker aan leken toevertrouwd. Deze zgn. lekenabten ontvingen hun functie in *beneficium* ("leen") van de vorst en oefenden in deze hoedanigheid alle (wereldlijke) bevoegdheden uit die aan de abtswaardigheid verbonden waren. Concreet betekende dit voornamelijk dat ze verantwoordelijk waren voor het beheer van het veelal omvangrijke domein en dat ze uit dien hoofde konden beschikken over de niet onaanzienlijke inkomsten die eruit voortkwamen. Als tegenprestatie moest de lekenabt instaan voor de al vermelde rijksdienst waarmee elk koningsklooster belast was².

---

¹ Dit artikel is gebaseerd op de studie die we met medewerking van Adriaan Verhulst in het Duits publiceerden onder de titel "Einhard und das karolingische Gent", in H. SCHEFERS (ed.), *Einhard. Studien zu Leben und Werk*, Darmstadt, 1997, pp. 223-246. Het is meer bepaald een bewerkte versie van het eerste deel van dit artikel (pp. 223-239: "Einhard als Abt der Abteien St. Peter und St. Bavo"). Het samen met A. Verhulst geschreven tweede gedeelte van deze studie, dat handelt over de vroegste geschiedenis van Gent (pp. 239-246: "Das karolingische Gent vor, während und nach dem Abbatat Einhards"), lieten we evenwel achterwege, aangezien het niet rechtstreeks met Einhard in verband staat.

² Over het lekenabbatiaat en zijn betekenis voor het Karolingische kloosterwezen, zie F. J. FELTEN, *Laienäbte in der Karolingerzeit. Ein Beitrag zum Problem der Adels Herrschaft über die Kirche*, in A. BORST (ed.), *Mönchtum, Episkopat und Adel zur Gründungszeit des Klosters Reichenau, Sigmaringen*, 1974, pp. 397-431 en IDEM, *Äbte und Laienäbte im Frankenreich. Studie zum Verhältnis von Staat und Kirche im früheren Mittelalter*, Stuttgart, 1980.

GEORGES DECLERCQ

Eén van de vroegste, en tevens één van de meest bekende lekenabten was Einhard, vertrouweling en later biograaf van Karel de Grote (768-814). Afkomstig uit de Maingau, waar hij omstreeks 770 geboren werd in een adellijke familie, ontving de jonge Einhard zijn opvoeding in de beroemde Oost-Frankische abdij Fulda. Van daaruit werd hij rond 795/96 door abt Baugulf omwille van zijn capaciteiten en zijn intelligentie naar het koninklijke hof gezonden, waar hij opgenomen werd in de selecte kring geleerden die Karel de Grote als raadgevers rond zich had verzameld. Na het overlijden van zijn beschermheer in 814, ging Einhard over in de dienst van diens zoon en opvolger Lodewijk de Vrome (814-840). Het is tijdens deze periode dat zijn artistieke en politieke carrière tot volle ontplooiing komt, en dat in samenhang daarmee zijn aanzien, zijn invloed en zijn vermogen steeds toenemen. Hij wordt door de keizer aangesteld tot raadgever van diens oudste zoon Lotharius, ontvangt, ofschoon hij een gehuwde leek is, als beloning voor zijn diensten het abbatiaat over niet minder dan zeven koninklijke abdijen (w.o. de Gentse kloosters van Sint-Pieters en Sint-Baafs), en schrijft naar het model van de klassieke auteur Suetonius een biografie van Karel de Grote, die vlug een grote verspreiding kent. Tijdens de politieke crisis van 830, die het Karolingische Rijk aan het wankelen bracht, trekt hij zich, ziek en ontmoedigd, terug van het hof om zijn laatste levensjaren te wijden aan de uitbouw van de basiliek die hij in Seligenstadt liet optrekken rond de in zijn opdracht uit Rome overgebrachte relieken van de martelaren Marcellinus en Petrus. Daar overleed hij op 14 maart 840³.

Onder de titel "Eginhard à Gand" bracht F.L. Ganshof al in 1926 in dit tijdschrift alle gegevens uit de schriftelijke bronnen samen die ons inlichten over de betrekkingen van Einhard met de twee Gentse abdijen, Sint-Pieters en Sint-Baafs, waarvan hij respectievelijk vanaf 815 en 819 tot aan zijn dood in 840 lekenabt was⁴. Indien we thans opnieuw een bijdrage hieraan wijden, dan is dit niet omdat sedert Ganshofs studie veel nieuwe gegevens uit de geschreven bronnen hierover bekend zouden zijn geworden. Wel is sindsdien door het kritisch onderzoek van sommige van deze bronnen duidelijk geworden dat ze op een andere manier dienen geïnterpreteerd en gebruikt te worden dan in de studie van Ganshof het geval was. Verder is er over de geschiedenis van de beide

---

³ Een overzichtelijke biografische schets van Einhard wordt geboden door H. SCHEFERS, Einhard. Ein Lebensbild aus karolingischer Zeit, Michelstadt-Steinbach, 1993. Zie ook R. VAN CAENEGEM, Einhard, in Nationaal Biografisch Woordenboek, 2, Brussel, 1966, kol. 190-194; J. FLECKENSTEIN, Einhard, in Lexikon des Mittelalters, III, München-Zürich, 1986, kol. 1737-1739; en Ph. DEPREUX, Prosopographie de l'entourage de Louis le Pieux (781-840), Sigmaringen, 1997, pp. 177-182. Over Einhard als lekenabt: FELTEN, Äbte und Laienäbte, pp. 283-286.

⁴ F.L. GANSHOF, Eginhard à Gand, in Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand, 34 (1926), pp. 13-33.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

abdijen sedert 1926 veel onderzoek verricht dat nieuwe dateringen, interpretaties en inzichten heeft meegebracht, die ook voor de geschiedenis van Einhards optreden in Gent van belang zijn.

I. Het beeld van Einhard in de bronnen

Ofschoon de oorsprong van de twee Gentse abdijen opklimt tot de Merovingische periode, moeten we wachten tot het abbatiaat van Einhard in beide kloosters vooraleer we beschikken over eigentijdse en betrouwbare documenten over hun geschiedenis. Op 2 juni 815 verkreeg Einhard als lekenabt van de Sint-Pietersabdij een immunitetsdiploma van keizer Lodewijk de Vrome⁵. Vier jaar later, op 13 april 819, verleende de keizer hem als lekenabt van de Sint-Baafsabdij een analoog en nagenoeg gelijkkluidend privilege⁶. Deze keizerlijke diploma's, die de oudste attestaties vormen van Einhard als lekenabt van respectievelijk Sint-Pieters en Sint-Baafs, zijn tevens de eerste teksten die klaar en duidelijk aantonen dat er in Gent twee van elkaar onafhankelijke abdijen bestonden: enerzijds "Blandinium", gewijd aan de hl. Petrus en Paulus (de later Sint-Pieters genoemde abdij), gelegen langs de Schelde op de Blandijnheuvel ten Z. van de latere stad; anderzijds "Ganda", gewijd aan de hl. Petrus (doch omwille van de er bewaarde relieken van de hl. Bavo vanaf de vroege 9de eeuw doorgaans in het courante taalgebruik aange-

---

⁵ M. GYSSELING - A.C.F. KOCH (eds.), *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, I, s.l., 1950, nr. 49, p. 126: *uir uenerabilis Einhardus abba ex monasterio Blandinio, quod est constructum in honore sanctorum Petri et Pauli, quod est situm in pago Turnacense super fluuium Scaldum.*

⁶ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 132, pp. 222-223: *uir uenerabilis Einhardus abba ex monasterio quod dicitur Ganda, quod est situm in pago Brabantinse, constructum in honore sancti Petri principis apostolorum, ubi etiam sanctus Bauo confessor Xristi corpore requiescit.*

GEORGES DECLERCQ

duid als de Sint-Baafsabdij), gelegen aan de samenvloeiing van Leie en Schelde net ten O. van de latere stad⁷.

De eeuw die voorafgaat aan het abbatiaat van Einhard is, zowel in Sint-Pieters als in Sint-Baafs, bij gebrek aan bronnen vrij duister. Voor de Sint-Baafsabdij kennen we enkel een schenking ten tijde van koning Pepijn (751-768)⁸ en de namen van een paar abten die wijzen op een Angelsaksische herkomst⁹. Bekend is ook dat Karel de Grote (768-814) aan het klooster een thans verloren immunitetsprivilegie heeft verleend¹⁰. Over de Sint-Pietersabdij zijn we

---

⁷ De benaming Sint-Baafs voor het Sint-Pietersklooster in *Ganda* komt voor het eerst voor tijdens de regering van Lodewijk de Vrome (814-840), bijv. in Einhard's *Translatio sanctorum Marcellini et Petri* (ed. G. WAITZ, M.G.H., SS., XV/1, Hannover, 1887, p. 243: *in monasterio Sancti Bavonis*, p. 260: *de monasterio Sancti Bavonis, quod situm est iuxta Scaldim in loco Ganda vocato*), evenals in één van zijn brieven (ed. K. HAMPE, M.G.H., Epp., V, Berlijn, 1899, nr. 55, p. 137: *tam apud Sanctum Bavonem quam in Blandinio monasterio*); in de als palimpsest bewaard gebleven goedereninventaris van Sint-Baafs uit de vroege 9de eeuw (tussen ca. 800 en 810/14) wordt de heilige Bavo evenwel reeds meermaals als bezitter van de geïnventariseerde goederen vermeld (A. VERHULST, *Das Besitzverzeichnis der Genter Sankt-Bavo-Abtei von ca. 800* (Clm 6333), in *Frühmittelalterliche Studien*, 5 (1971), pp. 205 en 234). Zie ook het door H. MORDEK, *Bibliotheca capitularium regum Francorum manuscripta. Überlieferung und Traditionszusammenhang der fränkischen Herrscherklasse* (M.G.H., Hilfsmittel, 15), München, 1995, p. 1010 uitgegeven memorandum van Lodewijk de Vrome van ca. 820: *traditum fuit ad sanctum Bavonem tempore Pipini regis*. De abdij *Blandinium* droeg pas vanaf het midden van de 10de eeuw doorgaans de benaming Sint- Pieters. Vgl. A. VERHULST, *Kritisch onderzoek over enkele aantekeningen uit het Liber Traditionum der Sint-Pietersabdij te Gent in verband met het oudste grondbezit der Sint-Baafsabdij te Gent*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CXIX (1954), pp. 158-159, en G. DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie in Vlaanderen in de tiende eeuw. Het 'Liber Traditionum Antiquus' van de Gentse Sint-Pietersabdij*, Brussel, 1998, pp. 54 en 110-111.

⁸ MORDEK, *Bibliotheca capitularium*, p. 1010. Zie hierover G. DECLERCQ, *De Capitula adhuc conferenda van Lodewijk de Vrome en de domeinen van de Gentse Sint-Baafsabdij in Noord-Frankrijk*, in J.M. DUVOSQUEL - E. THOEN (eds.), *Peasants and Townsmen in Medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst*, Gent, 1995, pp. 325-345.

⁹ Ph. GRIERSON, *The Early Abbots of St. Bavo's of Ghent*, in *Revue Bénédictine*, 49 (1937), pp. 40-43 (Wilfrid en Egilfrid). Cf. W. LEVISON, *England and the Continent in the Eighth Century*, Oxford 1946, pp. 167-168.

¹⁰ Dit deperditum wordt vermeld in het immunitetsprivilegie van Lodewijk de Vrome van 13 april 819: *Einhardus abba ex monasterio quod dicitur Ganda ... detulit obtutibus nostris auctoritatem inmunitatis domni et genitoris nostri Karoli bone memoriae praestantissimi imperatoris, in qua continebatur insertum, qualiter ipse ob amorem Dei tranquillitatemque fratrum in eodem monasterio degentium, semper sub plenissima defensione et inmunitatis tuitione habuisset* (GYSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 132, pp. 222-223).

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

iets beter ingelicht. We weten meer bepaald dat tijdens de strijd tussen de hofmeiers Ragenfridus (Neustrië) en Karel Martel (Austrasië) om de macht in het Frankische rijk, abt Celestinus in 718 door de laatstgenoemde werd afgezet en verbannen naar het klooster van Ronse waar hij stierf¹¹. Dat naar aanleiding hiervan Karel Martel ook de domeinen van Sint-Pieters onder zijn vazallen zou verdeeld hebben, wat tot een verspreiding van de monniken zou geleid hebben, en dat de abdijsdientengevolge tot de regering van Lodewijk de Vrome (814-840) en het abbatiaat van Einhard nagenoeg niet meer zou bestaan hebben, zoals de *Ratio foundationis*, d.i. de verhalende inleiding op het *Liber Traditionum Antiquus* (LTA) of "boek der schenkingen" uit het midden van de 10de eeuw (tussen 944 en 946), weet mee te delen¹², strookt wellicht niet helemaal met de werkelijkheid en is op zijn minst schromelijk overdreven¹³. Het zeer negatieve beeld dat deze bron over Karel Martel ophangt lijkt

---

¹¹ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 125: *Celestinus genere Scottus abbatiam iam dicti monasterii multis rexit diebus, usque ad id tempus quo dissensio inter Karolum et Ragenfridum facta est. Cum autem diu inter eosdem principes grauis de regno pullullasset disceptatio, et quidam adhererent Karolo, quidam uero Ragenfrido, contigit ut in tali solet euenire negotio, quosdam susurriones, inuidia diaboli instigatos aduersus abbatem memoratum Celestinum, adire principem Karolum, qui eum in multis falso accusantes, dixerunt nonnullas epistolarum scedas transmisisse Ragenfrido, quae sibi suoque regno forent nociture. Qua de re multimoda accensus ira, priuauit eum a coenobiali monachorum caterua, ac de eadem qua morabatur expulit prouincia* (verhalende inleiding tot het LTA, ca. 944/46). Als verbanningsoord wordt in latere bronnen het klooster Ronse genoemd; dit is het geval in de kort na 1042 ontstane *Annales Blandinienses* (Ph. GRIERSON, *Les annales de Saint-Pierre de Gand et de Saint-Amand*, Brussel, 1937, p. 8, ad a. 765 (sic): *Hoc anno Celestinus ob dissensionem Karoli et Ragenfridi eiectus est, et peregrinus Ronnace obiit*) en in een hagiografische tekst uit de vroege 12de eeuw (N. HUYGHEBAERT, *Une translation de reliques à Gand en 944. Le Sermo de Adventu Sanctorum Wandregisili, Ansberti et Vulframni in Blandinium*, Brussel, 1978, p. 20: *Qui peregrinus obiit, et in monasterio beati Petri quod Rodnace situm est, sepultus quieuit*). Over het optreden van Karel Martel tegen abt Celestinus, zie J. SEMMLER, *Zur pippinisch-karolingischen Sukzessionskrise 714-723*, in *Deutsches Archiv*, 33 (1977), pp. 18 en 28, evenals FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, pp. 116-118.

¹² GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 125: *Villas quoque quae subiacebant dominio monasterii Blandiniensis, suos diuisit per uasallos absque reuerentia Dei. Monachi uero eiusdem coenobii, patris sui solatio destituti, omnique corporali subsidio penitus alienati, circumcirca ceu oues sine pastore sunt dispersi. Ab illo tempore usque ad illud quo die memorie Ludouvicus, filius Karoli imperatoris magni, sceptri imperialis adeptus est gubernacula, locus ille pene ad nichilum est redactus, donec auxiliantibus sancti Amandi presulis eximii precibus, surrexit in eodem monasterio abba nomine Agnardus.*

¹³ FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, p. 117 n. 21 heeft dit verhaal terecht omschreven als "eine klassische Schilderung einer der Karl Martell zugeschriebenen Säkularisationen, die nur den Fehler hat, mehrere Jahrhunderte zu jung zu sein".

GEORGES DECLERCQ

immers duidelijk beïnvloed door het vanaf de tweede helft van de 9de eeuw verspreide beeld van Karel Martel als een bijna demonisch personage dat gepoogd had de Kerk ten gronde te richten¹⁴.

Andere teksten bewijzen trouwens duidelijk dat er geen sprake kan zijn van een volledige teloorgang van de abdij in de jaren 718-815. Zo is er kort na het midden van de 8ste eeuw een goederenruil geweest tussen abt Scoranus van Sint-Pieters en aartsbisschop Ricolfus van Keulen (768-777/82)¹⁵ en zijn er schenkingen bekend uit de regeringsperiode van Karel de Grote (768-814)¹⁶, die zelf overigens aan de abdij een - thans verloren - immunitetsprivilegie verleende¹⁷.

Hoe het ook zij, de afschildering van de 8ste eeuw als een periode van diep materieel verval voor de Sint-Pietersabdij maakte het de 10de-eeuwse compiler van het LTA in zijn verhalende inleiding mogelijk om Einhard in bijbels aandoende termen voor te stellen als de hervormer die aan deze crisissituatie een einde zou hebben gesteld¹⁸. Concreet zou Einhard volgens deze bron aan de Sint-Pietersabdij een aantal goederen hebben gerestitueerd die voldoende

---

¹⁴ Zie in dit verband U. NONN, Das Bild Karl Martells in den lateinischen Quellen vornehmlich des 8. und 9. Jahrhunderts, in Frühmittelalterliche Studien, 4 (1970), pp. 106-121.

¹⁵ GRIERSON, Les annales, p. 8. Cf. IDEM, The Early Abbots of St. Peter's of Ghent, in Revue Bénédictine, 48 (1936), p. 145; F.W. OEDIGER, Die Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter, I, Bonn, 1954-1961, p. 34.

¹⁶ GYSSELING - KOCH, Diplomata Belgica, nr. 49, pp. 132-134: *Noticia de rebus quas tradiderunt elemosinarii sancti Petri ad mensa fratrum Blandinio monasterio temporibus Karoli imperatoris*. Onder deze rubriek heeft de compiler van het LTA blijkbaar zowel schenkingen uit de tijd van Karel de Grote als uit de tijd van Karel de Kale bijeengebracht; zie DECLERCQ, Traditievorming en tekstmanipulatie, pp. 171-180.

¹⁷ Dit *deperditum* wordt vermeld in het immunitetsprivilegie van Lodewijk de Vrome van 2 juni 815: *Einhardus abba ex monasterio Blandinio ... obtulit obtutibus nostris immunitatem domni et genitoris nostri Karoli bone memorie piissimi augusti, in qua inuenimus insertum qualiter idem genitor noster et antecessores reges prefatum monasterium propter diuinum amorem et reuerentiam diuini cultus, semper sub plenissima defensione et immunitatis tuicionem habuissent* (GYSSELING - KOCH, Diplomata Belgica, nr. 49, p. 126).

¹⁸ GYSSELING - KOCH, Diplomata Belgica, nr. 49, p. 125: *locus ille pene ad nichilum est redactus, donec ... surrexit in eodem monasterio abbas nomine Agnardus, qui sicut antiquissimus Zorobabel, Israhelitici populi dux, ... cepit cogitare quomodo idem monasterium ... quantulacumque restauratione quiuisset a destitutione releuare.*

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

waren voor het onderhoud van 24 kanunniken¹⁹. De teksten die in het LTA volgen op de inleidende *Ratio foundationis* lijken dit beeld te bevestigen. Op het verhaal over de materiële restauratie van het klooster door Einhard sluit direct een afschrift aan van het immuniteitsprivilegie dat Einhard in 815 van Lodewijk de Vrome wist te bekomen, daarop volgt de ongedateerde *Carta Einardi piissimi abbatis*, d.i. de oorkonde waarmee Einhard in Sint-Pieters het konventsgoed (*mensa fratrum* of *conventualis*) inrichtte, daarna komt een goedereninventaris die zich voordoet als een *memoratorium* waarmee abt Einhard dit konventsgoed nog zou hebben uitgebreid, en deze tekst wordt op zijn beurt gevolgd door een reeks van 17 schenkingsnotities uit de tijd van abt Einhard en keizer Lodewijk de Vrome²⁰.

Zoals men kan vaststellen, neemt het abbatiaat van Einhard een vooraanstaande, ja zelfs centrale plaats in in het LTA van de Gentse Sint-Pietersabdij, en dit heeft alles te maken met de omstandigheden waarin dit document in het midden van de 10de eeuw tot stand kwam. Veeleer dan een gewoon cartularium of "Traditionsbuch", is het LTA immers een strijdinstrument dat geen beeld biedt van de werkelijke bezitstoestand van Sint-Pieters op dat ogenblik, maar wel van de goederen waarop het klooster op dat moment aanspraken meende te kunnen laten gelden²¹. Opgesteld in het kader van de wederopbouw van het abdijdomein na de usurpaties die gevolgd waren op de Noormanneninvallen, was het tussen 944 en 946 samengestelde LTA meer bepaald bedoeld om van graaf Arnulf I van Vlaanderen meer en belangrijker restituties ten voordele van de kloostergemeenschap los te krijgen dan de graaf in 941 in een eerste, beperkte fase had willen toestaan. Blijkbaar lag het daarbij in de bedoeling van de compiler van het LTA om een bewust parallelisme te creëren tussen de materiële restauratie die in zijn eigen tijd plaats greep en de restauratie die Einhard in de vroege 9de eeuw zou hebben door-

---

¹⁹ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 125: *Hec itaque multis diebus illo meditant, tandem inspiratus diuina pietate, reddit eidem loco quasdam res que sufficere possent clericis XXIII, qui in eodem cenobio omni tempore famularent Christo, elemosinam illis libenti restituens animo, que in usus abbatum superiorum accipiebatur more incongruo.*

²⁰ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 125-132. Over de interne ordening van het LTA, cf. DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 25-27.

²¹ Voor wat volgt, zie uitvoerig DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, vnl. pp. 217-221 en 225-232.

gevoerd²². Het sterk in de verf zetten van de hervorming van Einhard door de samensteller van het LTA diende m.a.w. allicht om de graaf ertoe aan te zetten het voorbeeld van zijn illustere voorganger als lekenabt van de Sint-Pietersabdij na te volgen en om na een eerste, beperkte teruggave van goederen over te gaan tot verdere restituties die het herstel van de oude Karolingische *mensa conventualis* mogelijk moesten maken²³.

Rekening houdend met dit motief, hebben we alle reden om de zgn. restauratie van Einhard uit de verhalende inleiding op het LTA te betwijfelen. Het beeld van deze hervorming hangt immers nauw samen met de materiële teeloorgang die volgens dezelfde bron aan het abbatiaat van Einhard zou voorafgegaan zijn, doch waarvan we hoger reeds de historiciteit in vraag hebben gesteld. Bovendien kan uit de tekst van de *Ratio foundationis* zelf worden opgemaakt dat de zgn. materiële restauratie van Einhard gewoon berust op een verkeerde interpretatie door de LTA-compiler van de verder in het LTA gekopieerde oorkonde van Einhard over de instelling van het konventsgoed²⁴. Daarbij komt nog dat ook de toeschrijving aan Einhard van de in het LTA ingelaste goedereninventaris, waarin de indruk wordt gewekt dat Einhard in een tweede fase de door hem ingestelde *mensa conventualis* nog zou hebben uitgebreid²⁵, hoogst onzeker is. De titel waarin de naam van Einhard wordt

²² Het bericht van de *Ratio foundationis* over de zgn. restauratie door Einhard (GYSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 125) vertoont overigens zekere tekstuele gelijkenissen met de beroemde oorkonde van graaf Arnulf I van 8 juli 941 over de materiële restauratie van de Sint-Pietersabdij (*Ibidem*, nr. 53, pp. 144-145). Vgl. bijv. de passus *reddid eidem loco quasdam res que sufficere possent clericis XXIII, qui in eodem cenobio omni tempore famularent Christo* (Einhard, cf. hierboven noot 19) en de formulering *reddidi aliqua ... queque estimaui sufficere monachis ob amorem Christi ibidem morantibus* (Arnulf). Op grond van deze en andere parallellen meende E. SABBE, *Etude critique sur le diplôme d'Arnoul Ier comte de Flandre pour l'abbaye de Saint-Pierre à Gand (941, juillet 8)*, in *Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne*, Brussel, 1937, pp. 319-324, hierin gevolgd door GYSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 123, dat het LTA (met de inleidende *Ratio foundationis*) een voorbereidend document voor de grafelijke oorkonde van 941 was. Wij konden evenwel aantonen dat het LTA pas kort na 944 tot stand kwam, zodat de verhouding tussen beide teksten omgekeerd moet zijn; zie DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 207-221.

²³ Reeds in 941 verwijst graaf Arnulf I overigens uitdrukkelijk naar de oorkonde van Einhard over de inrichting van het konventsgoed: *ceteraque omnia que in carta abbatis Einhardi scripta habentur, reddidi et propria manu roboravi* (GYSELING-KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 53, p. 145). Voor een uitgave van deze oorkonde van Einhard, cf. *Ibidem*, nr. 49, pp. 127-128.

²⁴ DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, p. 217. In dezelfde zin reeds FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, p. 13 n. 43 en p. 118.

²⁵ GYSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 128-129.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

vermeld (*Memoratorium qualiter dominus ac uenerabilis Einhardus abba instituit ...*), is immers letterlijk ontleend aan de zgn. *Constitutio Ansegisi* uit de *Gesta abbatum Fontanellensium* (d.i. de abtenkroniek van de abdij Fontenelle of Saint-Wandrille), een bron die pas in 944 samen met een reeks relieken van Fontenelle in de Gentse Sint-Pietersabdij aankwam²⁶. Door de toevoeging van deze titel stelt de 10de-eeuwse compiler van het LTA het zo voor dat de door hem gepostuleerde materiële restauratie van Einhard (in feite de opbouw van de *mensa conventualis*) in twee etappes verliep, wat perfect past in de algemene doelstelling die hij met het LTA voor ogen had, nl. graaf Arnulf I te bewegen tot bijkomende restituties na de beperkte materiële restauratie van 941.

In de Sint-Baafsabdij heeft een heel wat latere auteur eveneens geprobeerd om Einhard als een "restaurator" voor te stellen. Volgens de 14de-eeuwse *Annales Sancti Bavonis* zou er na het overlijden van abt Briddo in 816 een verspreiding van de kloosterlingen (*dispersio fratrum*) hebben plaatsgevonden, die zou hebben geduurd tot aan de aanstelling van Einhard tot abt in 826²⁷. Het hoeft geen betoog dat de gegevens verstrekt door deze laattijdige bron waardevol zijn. Ph. Grierson heeft immers aangetoond dat de meeste abten die tot de 10de eeuw in deze annalen vermeld worden, eigenlijk fiktieve figuren zijn, die door de compiler verzonnen werden om zo een complete abtenlijst van

---

²⁶ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 128: *Memoratorium qualiter dominus ac uenerabilis Einhardus abba instituit commodum, arbitratus sum huic operi inserere* ; vgl. F. LOHIER - J. LAPORTE, *Gesta sanctorum patrum Fontanellensis coenobii (Gesta abbatum Fontanellensium)*. Edition critique, Rouen-Paris, 1936, pp. 117-118: *Constitutionem ... commodum arbitratus sum huic operi inserere. Cuius talis est textus: Memoratorium qualiter dominus ac uenerabilis Ansegysus abba disposuit*. Over de reliekentranslatie van 944: HUYGHEBAERT, *Une translation de reliques. Over het gebruik van bronnen uit Fontenelle in het LTA*, zie J. LAPORTE, *Gérard de Brogne à Saint-Wandrille et à Saint-Riquier*, in *Revue Bénédictine*, LXX (1960), pp. 159-161 en DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 48-50 en 71-72.

²⁷ *Annales S. Bavonis Gandensis*, ed. G.H. PERTZ, M.G.H., SS., II, Hannover, 1829, p. 187.

GEORGES DECLERCQ

zijn klooster te bekomen²⁸. De auteur, die werkzaam was omstreeks 1340, heeft zijn plan op een bijzonder grondige manier uitgevoerd (of laten uitvoeren): hij voegde de door hem gefabriceerde abtenlijst ook toe in het manuscript van het *Chronicon Sancti Bavonis* van Jan van Tielrode (ca. 1294)²⁹ en bedacht voor elke fictieve abt tevens een sterfdag, die vervolgens ingelast werd in de twee oude necrologia van zijn klooster, die respectievelijk uit de vroege 12de en de vroege 13de eeuw stammen³⁰. De als voorganger van Einhard aangeduide Briddo is zeker één van deze fictieve abten. Zijn naam wordt nergens vermeld voor de 14de eeuw. Hij was nog onbekend aan Jan van Tielrode en in het necrologium uit de vroege 12de eeuw werd zijn overlijden op 28 februari geïnterpoleerd door een 14de-eeuwse hand³¹. In deze omstandigheden hebben we vanzelfsprekend alle redenen om ook de historiciteit van de *dispersio fratrum*, die in Sint-Baafs aan het abbatiaat van Einhard zou zijn voorafgegaan, ernstig te twijfelen. Dit gegeven ontbreekt overigens al evenzeer bij Jan van Tielrode en het is bovendien chronologisch onmogelijk dat de abdij in de jaren 816-826 verlaten was, aangezien Einhard reeds als abt van Sint-Baafs vermeld wordt in het in origineel bewaard gebleven diploma van Lodewijk de Vrome van 13 april 819³².

---

²⁸ GRIERSON, *The Early Abbots of St. Bavo's*, pp. 34-49. Naast de in noot 27 vermelde tekst die gebaseerd is op een handschrift uit het midden van de 14de eeuw (Universiteitsbibliotheek Gent, hs. 62, f° 150v°-152r°), bestaan nog verschillende andere versies van deze laat-middeleeuwse *Annales Sancti Bavonis* (bijv. Parijs, Bibliothèque Nationale, ms. Latin, 9675, f° 230r°-232v° en Valenciennes, Bibliothèque Municipale, ms. 519 (473), f° 10-15, beide uit de 15de eeuw). Ze bevatten allemaal de door Grierson ontmaskerde "fictieve abtenlijst" van ca. 1340. Dit is ook het geval met de annalistische tekst getiteld *Nomina abbatum Sancti Bavonis* die door M. GYSSELING, *De oudste annalen van de Sint-Baafsabdij*, in *Jaarboek De Oost-Oudburg*, XXVI (1989), pp. 5-16 werd uitgegeven naar een handschrift van ca. 1570 (Rijksarchief Gent, Bisdome, K 2300). Omdat deze tekst maar tot 1034 loopt, dacht Gysseling ten onrechte dat hij te maken had met de oorspronkelijke versie van de kloosterannalen, die z.i. van omstreeks 1030 zou dagtekenen en de "Vorlage" zou hebben gevormd van de 14de-eeuwse *Annales Sancti Bavonis*. In werkelijkheid is de verhouding juist omgekeerd en gaat het om een 16de-eeuws corrupt en geïnterpoleerd uittreksel uit één (of meerdere) van de versies van deze laat-middeleeuwse annalen. We lezen immers ook hier onder het jaar 816 het overlijden van de "fictieve" abt Briddo en het begin van de *fratrum dispersio*, terwijl de aanvang van het abbatiaat van Einhard in 828 wordt geplaatst.

²⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, hs. 439, f° 122r°; voor een uitgave van deze lijst, zie Iohannis de Thilrode *Chronicon*, ed. I. HELLER, M.G.H., SS., XXV, Hannover, 1880, p. 570 (noot).

³⁰ Rijksarchief Gent, Sint-Pieters (!), 2de reeks, 98, pp. 83-108 (oudste hand: tussen 1105 en 1108) en Bisdome, R 1031 (wellicht tussen 1206 en 1213).

³¹ GRIERSON, *The Early Abbots of St. Bavo's*, p. 44.

³² Zie hoger noot 6.

II. Het abbatiaat van Einhard in Sint-Pieters en Sint-Baafs

De kritische beoordeling van de prominente plaats die Einhard inneemt in het 10de-eeuwse LTA van de Sint-Pietersabdij, alsook van de rol die de laat-middeleeuwse annalen van Sint-Baafs hem ogenschijnlijk toedichten, belet niet dat het abbatiaat van Einhard, zowel in Sint-Pieters als in de naburige Sint-Baafsabdij, wel degelijk als een bloeiperiode mag bestempeld worden. Na de bespreking van zijn aanstelling tot lekenabt in beide kloosters, zullen we in deze bijdrage achtereenvolgens de volgende aspecten van zijn abbatiaat belichten: de uitvoering van de Karolingische kloosterpolitiek, het beheer van de abdijsdomeinen, en de rijksdienst waarmee de abdijen belast waren. Ter afronding van dit hoofdstuk wordt nog aandacht besteed aan de persoonlijke bezoeken van Einhard aan Gent.

1. De aanstelling tot lekenabt

F.L. Ganshof nam aan dat Einhard in 814 of in het begin van 815 van Lodewijk de Vrome tegelijkertijd het lekenabbatiaat verkreeg van de beide Gentse abdijen³³. Hij steunde zich hiervoor op de oude en inmiddels verlaten opvatting als zouden Sint-Pieters en Sint-Baafs tot in de late 10de eeuw steeds gemeenschappelijke abten hebben gehad. De ongegrondheid van deze stelling werd al in 1953 door A. Verhulst op overtuigende wijze aangetoond³⁴, en uit de hoger reeds aangehaalde gelijkkluidende immuniteitsprivileges van Lodewijk de Vrome kan worden afgeleid dat Einhard eerst het abbatiaat van de Sint-Pietersabdij verwierf en pas een paar jaar later dat van de Sint-Baafsabdij. Het immuniteitsdiploma voor Sint-Pieters dateert immers van 2 juni 815, dat van Sint-Baafs van 13 april 819³⁵. Indien Einhard in 815 reeds lekenabt van de beide abdijen zou zijn geweest, dan had men mogen verwachten dat hij aan Lodewijk de Vrome tegelijkertijd de bevestiging zou hebben gevraagd van de immuniteitsprivileges van Sint-Pieters en Sint-Baafs. Het feit dat dit niet gebeurd is en dat de Sint-Baafsabdij in tegenstelling tot Sint-Pieters nog vier jaar heeft moeten wachten op dit belangrijk diploma, wijst erop dat Einhard pas tussen 815 en 819 lekenabt van Sint-Baafs is

---

³³ GANSHOF, *Eginhard à Gand*, pp. 15-16.

³⁴ A. VERHULST, *Over de stichting en de vroegste geschiedenis van de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdijen te Gent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, VII (1953), pp. 47-51.

³⁵ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 126-127 (Sint-Pieters) en nr. 132, pp. 222-223 (Sint-Baafs).

geworden. A. Verhulst, die reeds tot deze conclusie kwam, merkt bovendien op dat het erg onwaarschijnlijk is dat de abtswaardigheid in beide abdijen op hetzelfde ogenblik vacant zou zijn geworden³⁶. We mogen derhalve aannemen dat hij kort voor 2 juni 815 het lekenabbatiaat van de Sint-Pietersabdij in

---

³⁶ A. VERHULST, De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe - XIVE eeuw). Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de middeleeuwen, Brussel, 1958, p. 28.

³⁷ Einhard wordt voor het laatst als abt van *Blandinium* vermeld in een oorkonde van 7 september 839 (GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 51, pp. 140-141). Aangezien hij stierf op 14 maart 840 viel zijn abbatiaat in Sint-Pieters derhalve nagenoeg samen met de regering van Lodewijk de Vrome (814-840). In overeenstemming hiermee zijn in het LTA 18 schenkingsnotities *temporibus Hludouuici imperatoris et Anardi abbatis* gedateerd (Ibidem, nr 49, pp. 130-132). Op grond van de kort na 1042 samengestelde *Annales Blandinienses*, waar diverse van deze schenkingen kort worden vermeld, kan de oudste van deze notities in 815 gedateerd worden, de jongste in 839 (vgl. GRIERSON, *Les annales*, pp. 10-11), wat dus precies met de door de oorkonden geattesteerde termini voor Einhards abbatiaat (2 juni 815 - 7 september 839) overeenstemt. In tegenstelling tot de aanduidingen in het LTA rekent de auteur van de annalen evenwel enkel de schenkingen uit de jaren 826 tot en met 839 tot het abbatiaat van Einhard (*sub Einardo*: 826, 830 en 838, *sub eodem*: 833 en 839), de schenkingen uit de jaren 815 tot en met 825 daarentegen tot het abbatiaat van een zekere Fulrad (*sub Folrado*: 815, *sub eodem*: 818, 819, 820, 821 en 825). Een nieuw onderzoek van het handschrift (Rijksarchief Gent, Sint-Pieters, 2de reeks, 2bis, f° 26v°-27r°) heeft aangetoond dat de naam van Fulrad in het annalenbericht van 815 door de oorspronkelijke hand iets later op rasuur werd geschreven. Blijkbaar heeft dus ook hier aanvankelijk *sub Einardo* gestaan, maar de samensteller van de annalen heeft de naam van Einhard opnieuw uitgekrabd toen hij later (zoals blijkt uit de afwijkende inktkleur) onder het jaar 814 een bericht over het vervalste privilege van paus Nikolaas I (JE +2714; 29 maart 863!) inlaste (*Folradus abbas a Nicholao papa privilegium petiit et firmavit*). Over deze door Ph. Grierson niet bemerkte tekstwijziging: DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 152-156. Als gevolg hiervan werd de eerste vermelding van Einhard in de annalen van 815 naar 826 verschoven, terwijl Fulrad in de overlevering van de Sint-Pieterabdij voortaan als voorganger van Einhard werd beschouwd (bijv. in de *Catalogus abbatum Blandiniensium*, M.G.H., SS., XV/2, p. 645: *Ante Ainarudum Scoranus et Folradus*). Als aanvangsdatum van het abbatiaat van Einhard, niet enkel in Sint-Pieters, maar ook in Sint-Baafs, treft men dit aan de *Annales Blandinienses* ontleende jaartal 826 in meerdere laat-middeleeuwse bronnen aan; zo o.m. in de *Annales Elmarenses* (GRIERSON, *Les annales*, p. 81, ad a. 826: *Einarudus Gandentium abbas efficitur*) en in de *Annales Sancti Bavonis* (zie volgende noot); cf. ook een toevoeging uit de 13de eeuw in de annalen van het *Liber Floridus* (A. DEROLEZ, *Lamberti S. Audomari canonici Liber Floridus*, Gent, 1968, p. 84, ad a. 826: *Eynardus abbas Gandensis efficitur*).

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

handen kreeg³⁷, terwijl zijn aanstelling tot lekenabt van Sint-Baafs allicht kort voor 13 april 819 mag worden gesitueerd³⁸.

Deze data tonen aan dat Einhard het abbatiaat over de twee Gentse abdijen, net als dat over een aantal andere kloosters (Saint-Wandrille/Fontenelle, Sint-Servaas in Maastricht, Saint-Cloud nabij Parijs, San Giovanni in Pavia, Fritzlar), te danken had aan de gunst van keizer Lodewijk de Vrome, tot wiens directe entourage hij tot aan de grote crisis van 830 behoorde³⁹. Het is overigens opvallend dat Einhard niet alleen beide Gentse abdijen, maar ook zijn andere kloosters blijkbaar in de eerste jaren van de regering van Lodewijk de Vrome heeft bekomen⁴⁰, wat - net als het feit dat hij als één van de weinigen

---

³⁸ De 14de-eeuwse *Annales Sancti Bavonis* plaatsen het abbatiaat van Einhard tussen 826 en 844 (M.G.H., SS., II, p. 187, ad a. 826: *Eynardus, capellanus Ludovici piissimi imperatoris, factus est abbas Gandensis coenobii*; ad a. 844: *Eynardus abbas Gandensis obiit*). Zoals reeds uitgezet, betreft het hier niet alleen een late, maar ook een onbetrouwbare bron. Het opgegeven aanvangsjaar 826 gaat terug op de *Annales Blandinienses* (zie vorige noot). Op grond van de aanduiding *capellanus* die in de annalen van Sint-Baafs en ook in een paar andere late bronnen voorkomt, sluit J. FLECKENSTEIN, *Die Hofkapelle der deutschen Könige*, I, Stuttgart, 1959, pp. 68-70 niet uit dat Einhard misschien een lagere wijding had ontvangen. Dit is evenwel hoogst onwaarschijnlijk aangezien geen enkele eigentijdse bron aanwijzingen in deze richting bevat. Uit het feit dat Einhard tot de vorstelijke entourage behoorde en daarnaast ook nog abt was, hebben latere auteurs, die niet meer wisten dat er ooit zo iets als lekenabten had bestaan, allicht gewoon afgeleid dat het hier om een vorstelijke kapelaan ging. Zie in dit verband FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, p. 286 en DEPREUX, *Prosopographie*, p. 178. We willen er trouwens op wijzen dat de term *capellanus* niet in alle versies van de *Annales Sancti Bavonis* voorkomt; zie Parijs, *Bibliothèque Nationale*, ms. Latin, 9675, f° 230v° (ad a. 826: *Eynardus fit abbas Gandensis cenobii*) en GYSSELING, *De oudste annalen*, p. 11 (ad a. 828: *Einardus abbas Gandensis efficitur*).

³⁹ Cf. FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, pp. 283-286; J. FLECKENSTEIN, *Einhard, seine Gründung und sein Vermächtnis in Seligenstadt*, in K. HAUCK (ed.), *Das Einhardkreuz. Vorträge und Studien der Münsteraner Diskussion zum arcus Einhardi*, Göttingen, 1974, pp. 103-105; SCHEFERS, *Einhard. Ein Lebensbild*, pp. 14-23; J. SEMMLER, *Einhard und die Reform geistlichen Gemeinschaften in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts*, in SCHEFERS (ed.), *Einhard. Studien zu Leben und Werk*, pp. 179-189.

⁴⁰ Saint-Wandrille verwierf hij in 816 of 817; als abt van St. Servaas in Maastricht wordt hij voor het eerst vermeld omstreeks 820; San Giovanni in Pavia bekwam hij hetzij in 817, hetzij ca. 825 (cf. voor deze gegevens de literatuur opgesomd in de vorige noot, in de eerste plaats de studie van SCHEFERS, *Einhard. Ein Lebensbild*, pp. 19-22 en 44-46). Daarbij komt nog dat Lodewijk de Vrome hem op 11 januari 815 de koninklijke domeinen Michelstadt im Odenwald en Mulinheim am Main, het latere Seligenstadt, schonk (K. GLÖCKNER, *Codex Laureshamensis*, I, Darmstadt, 1929, nr. 19, pp. 299-300).

uit de omgeving van Karel de Grote zijn positie aan het hof na 814 kon behouden - wijst op een beloning voor de rol die hij speelde bij de aanstelling van Lodewijk de Vrome tot medekeizer in 813⁴¹.

2. De uitvoering van de Karolingische kloosterpolitiek

De eerste regeringsjaren van Lodewijk de Vrome werden gekenmerkt door een krachtig en dynamisch beleid, waarbij veel aandacht uitging naar een hervorming van het kloosterwezen. De bedoeling was om enerzijds te komen tot meer eenvormigheid in de levensregel van de kloosterlingen, en anderzijds om de band tussen vorst en abdijen overal op eenzelfde statutaire leest te schoeien en zo de basis te leggen voor een echte rijkskerk⁴². Als vertrouweling van de keizer stond Einhard in nauw contact met de hervormingsgezinde kring rond diens raadgever Benedictus van Aniane⁴³ en het hoeft dan ook niet te

⁴¹ W. WATTENBACH - W. LEVISON - H. LÖWE, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger, II: Die Karolinger vom Anfang des 8. Jahrhunderts bis zum Tode Karls des Grossen*, Weimar, 1953, p. 269; FLECKENSTEIN, *Einhard, seine Gründung und sein Vermächtnis*, p. 103; FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, p. 283; SEMMLER, *Einhard und die Reform*, pp. 179-180. In tegenstelling tot wat Einhard lijkt te suggereren in zijn biografie van Karel de Grote, was de opvolgingsregeling van 813 geenszins een formaliteit; zie in dit verband J. FRIED, *Elite und Ideologie oder die Nachfolgeregelung Karls des Grossen vom Jahre 813*, in R. LE JAN (ed.), *La royauté et les élites dans l'Europe carolingienne*, Lille, 1998, pp. 71-109 (i.v.m. Einhard pp. 80 en 84). Over de tussenkomst van Einhard op de rijksverzameling van Aken op 11 september 813, waar hij namens "kerk en volk" formeel voorstelde om Lodewijk de Vrome te kronen, cf. SCHEFERS, *Einhard. Ein Lebensbild*, pp. 12 en 41-42.

⁴² Over deze kloosterpolitiek, zie J. SEMMLER, *Renovatio Regni Francorum. Die Herrschaft Ludwigs des Frommen im Frankenreich 814-829/30*, in P. GODMAN - R. COLLINS (eds.), *Charlemagne's Heir. New Perspectives on the Reign of Louis the Pious (814-840)*, Oxford, 1990, pp. 128-131 en 145-146, evenals A. ANGENENDT, *Das Frühmittelalter. Die abendländische Christenheit von 400 bis 900*, 2de uitgave, Stuttgart - Berlijn - Keulen, 1995, pp. 366-369. Cf. ook J. SEMMLER - H. BACHT, *Benedikt von Aniane en J. SEMMLER, Benediktiner, -innen, A, I*, in *Lexikon des Mittelalters, I*, München - Zürich, 1980, kol. 1864-1866 en 1872-1873.

⁴³ In het verbroederingsboek van Sankt-Gallen werd Einhard voor 821 samen met Benedictus van Aniane en diens vriend Helisachar, kanselier (tot 819) en abt van Saint-Aubin in Angers en Saint-Riquier, opgetekend. Bij de samenstelling van het verbroederingsboek van Reichenau werd Einhard (*Einhardus abba*) omstreeks 824 samen met diverse andere "Reformäbten" in de lijst *Nomina amicorum viventium* opgenomen. Zie D. GEUENICH, *Gebetsgedenken und anianische Reform. Beobachtungen zu den Verbrüderungsbeziehungen der Äbte im Reich Ludwigs des Frommen*, in R. KOTTJE - H. MAURER (eds.), *Monastische Reformen im 9. und 10. Jahrhundert*, Sigmaringen, 1989, pp. 87-89. In de lijst van Reichenau, waarin de voornaamste raadgevers van Lodewijk de Vrome zijn opgetekend, staat Einhard op de tweede plaats, na Hilduinus, aartskapelaan en abt van Saint-Denis, maar voor de voormalige kanselier Helisachar en diens opvolger Fridugisus, kanselier sinds 819 en abt van Saint-Martin in Tours en Sint-Bertijns. Geuenich wijst erop "daß sowohl die Auswahl der Äbte, als auch ihre Abfolge in der Gedenkliste wohl kaum zufällig sind, sondern ihren Rang und ihre Bedeutung am Hofe spiegeln" (Ibidem, p. 102).

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

verbazen dat hij als lekenabt in zijn Gentse abdijen de maatregelen van de keizerlijke kloosterpolitiek in de praktijk heeft gebracht⁴⁴.

Het meest wezenlijke kenmerk van de door Lodewijk de Vrome doorgevoerde hervorming is de definitieve en blijvende scheiding van monniken en kanunniken die als gevolg van de Akense synodes van 816/17 tot stand kwam⁴⁵. Aan monniken werd vanaf toen de strikte naleving van de regel van Benedictus opgelegd, terwijl kanunniken een speciaal voor de gelegenheid opgestelde regel, die persoonlijk bezit toeliet, moesten navolgen. Uit de beschikbare bronnen blijkt dat de kloostergemeenschappen van Sint-Pieters en Sint-Baafs ten tijde van Lodewijk de Vrome en Einhard uit kanunniken waren samengesteld⁴⁶. Men heeft daarom wel eens verondersteld dat Einhard aan de kloosterlingen van zijn Gentse abdijen de Akense regel voor kanunniken zou hebben voorgeschreven en zo verantwoordelijk zou zijn voor de formele overgang van monniken naar kanunniken⁴⁷, maar de schaarse bronnen laten een dergelijke conclusie eigenlijk niet toe. Om redenen die hierboven

---

⁴⁴ Hetzelfde geldt overigens ook voor zijn andere kloosters; zie SEMMLER, Einhard und die Reform, pp. 185-187.

⁴⁵ Behalve de in noot 42 vermelde literatuur, zie ook R. McKITTERICK, *The Frankish Kingdoms under the Carolingians, 751-987*, London - New York, 1983, pp. 112-124 en M. DE JONG, *Carolingian monasticism: the power of prayer*, in R. McKITTERICK (ed.), *The New Cambridge Medieval History*, vol. II (c. 700 - c. 900), Cambridge, 1995, pp. 630-635.

⁴⁶ Duidelijke aanwijzingen hiervoor zijn, wat de periode van Einhard betreft, vooral te vinden in de bronnen van de Sint-Pietersabdij. Zo is de ongedateerde oorkonde van Einhard over de inrichting van het konventsgoed in Sint-Pieters gericht aan de *uenerabilibus presbiteris et diaconibus seu relique congregationi in monasterio Blandinio Deo seruianti* (GYSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 127), terwijl een andere oorkonde van Einhard voor dit klooster van 21 januari 830 als leden van de kloostergemeenschap 9 *presbiteri*, 2 *diaconi*, 2 *subdiaconi* en 4 *clerici* noemt (Ibidem, nr. 50, p. 140). Voor Sint-Baafs kan geweest worden op de herhaaldelijke vermelding van *clerici* in de *Vita Bavonis* uit de eerste helft van de 9de eeuw (ed. B. KRUSCH, M.G.H., SS. rer. Mer., IV, Hannover - Leipzig, 1902, pp. 537 en 539), die vermoedelijk een Karolingische retroprojectie vormt. Expliciete vermeldingen van kanunniken (*canonici* of *clerici*) in beide abdijen zijn evenwel pas uit de tweede helft van de 9de eeuw voorhanden: in een diploma van Karel de Kale voor Sint-Baafs van 11 oktober 864 is sprake van de *canonicos ipsius coenobii* (GYSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 133, p. 224); volgens een schenkingsnotitie in het LTA ontving Sint-Pieters in 893/94 een schenking *ad opus illorum clericorum qui ibi die noctuque laudes Deo decantare satagunt* (Ibidem, nr. 49, p. 134).

⁴⁷ Zie bijv. L. VOET, *De brief van abt Othelbold aan gravin Otgiva over de relikwieën en het domein van de Sint-Baafsabdij te Gent (1019-1030)*, Brussel, 1949, pp. 75-76 noot 4, en A. HODŪM, *La réforme monastique d'Arnoul le Grand, comte de Flandre*, in *Bulletin de la Société des Antiquaires de la Morinie*, XVIII (1957), pp. 584-585.

GEORGES DECLERCQ

reeds uiteengezet werden, kan het bericht in de 10de-eeuwse *Ratio fundationis* van de Sint-Pietersabdij over de restitutie door Einhard van een aantal goederen ten behoeve van 24 kanunniken in dit verband zeker niet als argument worden ingeroepen⁴⁸. We weten alleen dat Sint-Pieters net als Sint-Baafs ten tijde van Einhard bevolkt werd door kanunniken, een toestand die zou blijven duren tot aan de hervorming van Gerard van Brogne in het midden van de 10de eeuw⁴⁹. In hoeverre Einhard zelf hiervoor verantwoordelijk was, dienen we echter in het midden te laten.

Men moet er overigens rekening mee houden dat abdijen niet alleen door een beslissing van hun abt canoniaal konden worden, maar ook omdat de monniken weigerden de regel van Benedictus toe te passen en bleven vasthouden aan hun eigen monastieke gebruiken gebaseerd op de zgn. "mengregel" (*regula mixta*), d.i. een voor elk klooster verschillende combinatie van bestaande kloosterregels en lokale tradities die tot en met Karel de Grote gebruikelijk was in de meeste Frankische abdijen. In een dergelijk geval werden de leden van de kloostergemeenschap na 816/17 immers niet langer als monniken maar als kanunniken beschouwd. Nog een andere mogelijkheid is dat een klooster als gevolg van een geleidelijke ontwikkeling (bijv. door het niet naleven van het verbod op persoonlijk bezit) reeds lang voor de maatregelen van Lodewijk de Vrome de facto canoniaal was geworden⁵⁰. Anne-Marie Helvétius vermoedt dat de levensbeschrijving van de hl. Bavo, de *Vita Bavonis*, in een dergelijke context ten tijde van Einhard tot stand kwam als een aansporing tot de kloosterlingen van Sint-Baafs om de ascetische en monastieke levenswijze van hun patroon als voorbeeld te nemen. Volgens deze tekst werd de Sint-Baafsabdij in de tijd van de hl. Bavo weliswaar bevolkt door *clerici*, doch toonde de toenmalige abt zich desalniettemin een voorstander van de toepassing van de regel van Benedictus⁵¹. Helvétius ziet hierin een weerspiegeling van de interne toestand van Sint-Baafs ten tijde van Einhard en ze leidt er zelfs uit af dat Einhard, naar analogie met de abt uit de *vita*, aan zijn Gentse kloosterlingen blijkbaar de regel van Benedictus wilde opleggen⁵². Op het eerste gezicht is dit een plausibele hypothese. Het probleem is evenwel dat, zoals

---

⁴⁸ Cf. hoger noot 19.

⁴⁹ Over de invoering van de regel van Benedictus in Sint-Pieters (941) en Sint-Baafs (946) door Gerard van Brogne: A. DIERKENS, *Abbayes et Chapitres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles)*, Sigmaringen, 1985, pp. 232-238.

⁵⁰ Zie in dit verband J. SEMMLER, *Le monachisme occidental du VIIIe au Xe siècle: formation et réformation*, in *Revue Bénédictine*, 103 (1993), pp. 68-89, vnl. pp. 80-85.

⁵¹ M.G.H., SS. rer. Mer., IV, pp. 537 (*clericorum coenobium*) en 539 (*super gregem clericorum rectorem / iuxta praeceptum pii patris Benedicti*).

⁵² A.-M. HELVETIUS, *Les modèles de sainteté dans les monastères de l'espace belge du VIIIe au Xe siècle*, in *Revue Bénédictine*, 103 (1993), pp. 60-61.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

verder nog zal blijken, het onzeker is of de *Vita Bavonis* wel onder het abbatiaat van Einhard werd geschreven. Daarbij komt nog dat alles erop wijst dat de voorkeur van Einhard over het algemeen eerder naar de *ordo canonicus* uiting. Hij onderhield vooral goede betrekkingen met hervormingsgezinde abten die zelf kanunnik waren en zijn eigen kloosterstichting in Seligenstadt organiseerde hij van meetaf aan als een canoniale instelling⁵³. Bovendien bezitten we geen enkele positieve aanduiding dat hij in één van zijn kloosters de regel van Benedictus zou hebben willen invoeren. Zoals J. Semmler aantipt, is dit zelfs niet het geval in Saint-Wandrille (Fontenelle), waar hij na een relatief kort abbatiaat (816/7-822/3) werd opgevolgd door de reguliere abt Ansegisus, blijkbaar nadat de plaatselijke kloostergemeenschap zich na lang aarzelen voor de toepassing van de regel van Benedictus had uitgesproken⁵⁴. Dit voorbeeld toont aan dat Einhard er eigenlijk helemaal geen belang bij had om in zijn abdijen een overgang van kanunniken naar monniken na te streven, want in de logica van de Akense hervormingsmaatregelen van 816/7 konden reguliere kloosters niet door lekenabten worden geleid⁵⁵. In dergelijke omstandigheden is de door A.-M. Helvétius voorgestelde interpretatie van de *Vita Bavonis* dus weinig waarschijnlijk, al lijkt het wel zo te zijn dat de auteur van deze tekst zelf een meer monastieke levenswijze als een na te streven ideaal zag. Het mag evenmin uitgesloten worden geacht dat hij hiervan, naast de andere kloosterlingen van Sint-Baafs, ook zijn abt en opdrachtgever (Einhard ?) heeft willen overtuigen.

Hoe dan ook, één van Einhards eerste stappen als lekenabt was in elk geval om zowel in Sint-Pieters als in Sint-Baafs het immunitetsprivilegie te laten hernieuwen volgens het vernieuwde formulier dat Lodewijk de Vrome in 814 had ingevoerd⁵⁶. In Sint-Pieters gebeurde dit, zoals hierboven reeds aangeduid, op 2 juni 815, in Sint-Baafs op 13 april 819⁵⁷. De immunitet hield in dat kerkelijke instellingen die van dit privilege genoten, onttrokken werden aan het gezag van de plaatselijke vertegenwoordiger van de koning, de zgn.

---

⁵³ SEMMLER, Einhard und die Reform, pp. 188-189.

⁵⁴ SEMMLER, Einhard und die Reform, p. 186.

⁵⁵ Cf. SCHEFFERS, Einhard. Ein Lebensbild, p. 23: "Bis auf die Ausnahme der Klöster St. Wandrille und St. Cloud, die zu rein benediktinischen Klöstern umgewandelt wurden und daher nur von regulären Äbten weitergeführt werden konnten, sind die übrigen Laienabteien Einhards als Stifte strukturiert worden, gegen deren weitere Leitung durch einen Laien keine Einwände erhoben wurden".

⁵⁶ Betreffende dit formulier, zie de systematische vergelijking van de immunitetsprivileges van Lodewijk de Vrome bij E.E. STENGEL, Diplomatiek der deutschen Immunitätsprivilegien vom 9. bis zum Ende des 11. Jahrhunderts, Innsbruck, 1910, pp. 599-658, waar de diploma's voor Sint-Pieters en Sint-Baafs respectievelijk met de nummers 581 en 689 worden aangeduid.

⁵⁷ GYSSELING - KOCH, Diplomata Belgica, nr. 49, pp. 126-127 (Sint-Pieters) en nr. 132, pp. 222-223 (Sint-Baafs).

gouwgraaf, en zelf op hun vaak immense domeinen verantwoordelijk waren voor de uitoefening van de juridische, militaire en fiskale bevoegdheden van de graaf⁵⁸. Lodewijk de Vrome bekrachtigde in 815 en 819 evenwel niet alleen de hem voorgelegde en thans verloren immunitetsdiploma's van Karel de Grote voor beide Gentse kloosters⁵⁹, maar laste in de nieuwe privileges tevens een clause van koninklijke bescherming in (*sub plenissima defensione et immunitatis tuitione*), waardoor Sint-Pieters en Sint-Baafs de iure koninklijke abdijen werden. Beide koninklijke diploma's kaderen aldus in het programma van Lodewijk de Vrome om tijdens de eerste jaren van zijn regering systematisch de privileges die zijn voorgangers aan kerkelijke instellingen hadden verleend te hernieuwen, ten einde zo tot een eenvormige en meer hechte juridische band tussen de betrokken kerken en de vorst te komen⁶⁰. Naar aanleiding van deze hernieuwing werd de immuniteit door middel van een nieuw formulier immers steevast verbonden met de koninklijke bescherming, die impliceerde dat de geprivilegieerde instellingen rechtstreeks afhankelijk werden van de vorst. Aangezien de vorst zich op deze manier borg stelde voor de rechten en vrijheden van de beschermde kloosters en van zijn kant kon eisen dat de kloosterlingen hun religieuze en andere verplichtingen ten aanzien van het rijk nauwgezet nakwamen, resulteerde de koppeling van immuniteit en koninklijke bescherming in een ver doorgedreven integretatie van de koninklijke abdijen in de rijksstructuren. Naar buiten uit vormde ze bovendien tevens de basisvoorwaarde voor de hernieuwing en reorganisatie van het kloosterwezen die Lodewijk de Vrome en zijn raadgevers voor ogen stond⁶¹.

⁵⁸ Dikwijls kwam daar nog bij dat de vorst aan de betrokken instelling de fiscale inkomsten die hem normaal toekwamen, geheel of gedeeltelijk afstond: de Sint-Pietersabdij genoot terzake van een volledige vrijstelling (*quicquit exinde fiscus sperare poterit, totum ... prefato monasterio concedimus*), de Sint-Baafsabdij mocht enkel de op haar domeinen geïnde boeten houden (*cum omnes fredos concessus, sicut in praecepto domni et genitoris nostri continentur*). Het klassieke artikel van F.L. GANSHOF, *L'immunité dans la monarchie franque*, in *Receuil de la Société Jean Bodin*, I, 2de uitgave, Brussel, 1958, pp. 171-216 is strikt juridisch van aanpak. Voor een bredere benadering van de immuniteit, zie thans B.H. ROSENWEIN, *Negotiating Space: Power, Restraint and Privileges of Immunity in Early Medieval Europe*, Ithaca, N.Y., 1999.

⁵⁹ Cf. hoger noot 10 en 17.

⁶⁰ Zie in dit verband J. SEMMLER, *Iussit ... princeps renovare ... praecepta*. Zur Verfassungsrechtlichen Einordnung der Hochstifte und Abteien in die Karolingische Reichskirche, in J.F. ANGERER - J. LENZENWEGER (eds.), *Consuetudines monasticae*. Eine Festgabe für Kassius Hallinger aus Anlass seines 70. Geburtstages, Rome, 1982, pp. 97-124.

⁶¹ Cf. SEMMLER, *Iussit ... princeps*, pp. 105-108 en 123-124, evenals IDEM, *Renovatio Regni Francorum*, pp. 128-129 en 146. Zie van dezelfde auteur ook: *Traditio und Königsschutz*. Studien zur Geschichte der königlichen monasteria, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, XLV (1959), pp. 1-33, i.v.m. de band tussen koninklijke bescherming en kloosterpolitiek vnl. pp. 11-13.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

Overeenkomstig de monastieke hervormingspolitiek van Lodewijk de Vrome voerde Einhard zowel in Sint-Pieters als in Sint-Baafs ook een verdeling van het abdijdomein door in abtsgoed (*mensa abbatialis*) en konventsgoed (*mensa conventualis* of *mensa fratrum*). Het betrof hier een maatregel die in direct verband stond met het onder Lodewijk de Vrome toenemende gebruik om abdijen - en meer in het bijzonder abdijen van kanunniken - aan leken in *beneficium* te geven⁶². Een lekenabt stond immers buiten de kloostergemeenschap en om het de leden van de kloostergemeenschap in deze omstandigheden toch mogelijk te maken zich ongestoord aan hun geestelijke taken te wijden, als ook om eventuele misbruiken te vermijden, werd in dergelijke kloosters ten behoeve van het levensonderhoud van de kloosterlingen een exclusief voor hen bestemde goederenmassa gecreëerd. Dit zgn. konventsgoed was aan de abt onttrokken en kon derhalve niet worden aangewend voor de militaire en andere verplichtingen ten voordele van keizer en rijk, waarmee de koninklijke abdijen belast waren. Einhard, die zelf één van de vroegst bekende lekenabten is⁶³, zonderde aldus voor 830 in de Sint-Pietersabdij van de rest van het abdijdomein een *peculiaris portio* voor de kanunniken af, waarvan de inkomsten en het beheer volledig aan hen toekwamen. Deze beslissing werd door Einhard vastgelegd in een (ongedateerde) oorkonde die is overgeleverd in het LTA onder de rubriek *Carta Einardi piissimi abbatis*⁶⁴. Daarin verant-

---

⁶² Betreffende deze zgn. "Gütertrennungen" en hun samenhang met de kloosterpolitiek van Lodewijk de Vrome, zie nog steeds E. LESNE, *L'origine des menses dans le temporel des églises et monastères de France au IXe siècle*, Lille - Paris, 1910, vnl. pp. 49-51, 64-65, 78-79 en 82. Cf. ook SEMMLER, *Renovatio Regni Francorum*, pp. 134-135, evenals FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, pp. 293-294. Eigenlijk was het creëren van een dergelijk konventsgoed in eerste instantie enkel bedoeld voor die monnikenkloosters die de regel van Benedictus wensten te volgen, doch niet door een reguliere abt werden geleid. SEMMLER, *Einhard und die Reform*, p. 181 suggereert dat het Einhard is die deze maatregel als eerste heeft uitgebreid naar abdijen van kanunniken die onder de leiding van een lekenabt stonden.

⁶³ Cf. FELTEN, *Äbte und Laienäbte*, pp. 49 en 283.

⁶⁴ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 127-128: *conplacuit nobis ... ut de rebus huius monasterii, quibus hactenus communiter utebatur, peculiarem vobis portionem largiremur, eamque ita uestre potestati adscriberemus, ut in usus uestros secundum dispositionem proprie ordinationis uestrae conuertetur et in hoc statu perpetuo permaneret. Et hoc est quod vobis ad stipendia uestra segregandum censuimus (...) Haec omnia sic vobis concedenda decreuimus, ut semper illa in uestra potestate atque ordinatione teneatis, et nullo umquam tempore haec nostre uolontatis uel a nobis ipsis uel a successoribus nostris in alium statum permutetur, sed cum Dei omnipotentis adiutorio, haec concessio adque ordinatio nostra firma et inuolabilis perpetuo perseueret*. Terminus ante quem voor de inrichting van het konventsgoed in Sint-Pieters is de oorkonde van Einhard van 21 januari 830, waarin een schenking *ad opus fratrum nostrorum* vermeld wordt (Ibidem, nr. 50, p. 139). Voor een precieze datering, bijv. in of kort na 817, zoals voorgesteld door GANSHOF, *Eginhard à Gand*, p. 29, zijn geen argumenten voorhanden. Vgl. DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 68-69.

wordt hij deze maatregel door te verwijzen naar het slechte beheer van zijn voorgangers waardoor de kloosterlingen van Sint-Pieters geregeld noodzakelijke goederen hadden moeten ontberen⁶⁵. Blijkens de eveneens in het LTA ingelaste polyptiek of inventaris van het konventsgoed, werd de *mensa fratrum* van de Sint-Pietersabdij in de loop van de 9de eeuw nog uitgebreid⁶⁶, maar het is onzeker of ook deze uitbreiding het werk is geweest van Einhard. De toeschrijving van de polyptiek aan Einhard is, zoals we reeds gezien hebben, immers een latere toevoeging⁶⁷ en op inhoudelijke gronden kan dit document alleen tussen 830 en 892 worden gedateerd⁶⁸. Wat de Sint-Baafsabdij betreft, zijn we slechts onrechtstreeks ingelicht over de rol van Einhard bij het ontstaan van het konventsgoed. In het diploma waarbij koning Karel de Kale op 11 oktober 864 de goederen van de *mensa conventualis* van Sint-Baafs bevestigde, wordt immers melding gemaakt van een diploma van Lodewijk de Vrome over het konventsgoed dat tijdens de plundering van het klooster door de Noormannen verloren ging⁶⁹. De vermelding van Lodewijk de Vrome wijst duidelijk in de richting van het abbatiaat van Einhard, dat chronologisch nage-

⁶⁵ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 127: *quia constat vobis ab antecessoribus nostris minus plene subministrata fuisse stipendia uestra, et propter hoc multocius necessariorum rerum inopiam adque penuriam passi estis.*

⁶⁶ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 128-129; over deze polyptiek: DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 70-95.

⁶⁷ Zie hoger noot 26. Naast de daar aangehaalde *Memoratorium*-titel die in het LTA boven de polyptiek staat, komt in deze bron zelf nog een rubriek voor waarin eveneens sprake is van Einhard: *Racio de rebus quod franci homines tradiderunt sancto Petro ad monasterio Blandinio; ipsis censis iussit Einhardus fratres habere, et post habitum eorum ipsos res recipere* (GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 129). Deze rubriek, die betrekking heeft op de cijzen betaald voor goederen waarvan de schenkers (of hun erfgenamen) het vruchtgebruik bleven uitoefenen, vormt geen argument ten gunste van een toeschrijving van de polyptiek aan Einhard. Het is immers gewoon een verwijzing naar de oorkonde van Einhard over de instelling van het konventsgoed, waar de goederen waarvan de schenkers zich via zgn. *precaria*-contracten (cf. hierover verder) het vruchtgebruik voorbehielden inderdaad toegewezen werden aan de kloosterlingen: *ut precarie quae a tempore presenti absolute fuerint, ad uestram porcionem recipiantur* (Ibidem, nr. 49, p. 128). Zie in dit verband DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 74-77.

⁶⁸ DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 77-78.

⁶⁹ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 133, p. 224: *innotuerunt canonicos ipsius coenobii, domni ac genitoris nostri Hludouuici gloriosi imperatoris caeterorumque praedecessorum nostrorum regum ex uillis suorum usibus delegatis, confirmationis quondam habuisse praecepta, sed nimia infestatione paganorum nostrisque praepedientibus peccatis eadem deperisse ignique cremata fuisse.* De Noormanneninval waarnaar hier wordt verwezen, vond plaats in 851; zie G. DECLERCQ, *Brugge als toevluchtsoord tijdens de Noormanneninval van 851, in Brugs Ommeland*, 28 (1988), pp. 132-136 en IDEM, *De Capitula adhuc conferenda*, p. 336. Betreffende de *passus caeterorumque praedecessorum nostrorum regum*, cf. Ibidem, p. 337.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

noeg samenviel met diens regering, en bovendien wordt het verloren diploma van Lodewijk de Vrome omschreven als een bekrachtigingsoorkonde (*confirmationis preceptum*), wat lijkt te impliceren dat er ook voor Sint-Baafs een *carta* van Einhard over de instelling van het konventsgoed heeft bestaan⁷⁰.

3. Het beheer van de abdijsdomeinen

Voor een lekenabt was het abbatiaat over een koningsklooster in de eerste plaats een bron van inkomsten. Hij behoorde niet tot de kloostergemeenschap en bezocht de abdij slechts bij gelegenheid, ook al omdat hij meestal nog een andere functie uitoefende (bijv. vorstelijk raadgever of gouvgraaft) en daarenboven soms meerdere abbatiaaten cumuleerde. Zijn belangen ter plaatse werden behartigd door een vertegenwoordiger - dikwijls aangeduid als *vicedominus* -, die ervoor moest zorgen dat de inkomsten die hem toekwamen ook effectief werden overgemaakt en dat de verplichtingen die hij had als abt daadwerkelijk werden nagekomen. De manier waarop Einhard zijn diverse abdijen beheerde, vormt hier een perfecte illustratie van. Vooral voor zijn Gentse kloosters zijn hiervoor tal van bronnen bewaard gebleven.

Niettegenstaande de persoonlijke unie van Sint-Pieters en Sint-Baafs onder één abt, bleef het goederenbeheer van de twee instellingen toch gescheiden. Uit de brieven van Einhard, die in het derde kwart van de 9de eeuw in de Sint-Baafsabdij als een soort formulierboek werden gebundeld, blijkt wel dat hij het beheer van de hem voorbehouden goederen van beide abdijen - d.i. dus het abtsgoed - in één administratie had gecentraliseerd, aan het hoofd waarvan één *vicedominus* stond⁷¹. Twee van deze *vicedomini* zijn ons bij name bekend. De eerste is Egesharius, die de getuigenlijst van een originele oorkonde van Einhard voor Sint-Pieters van 21 januari 830 aanvoert⁷². Hij is wellicht te verzeenzelvigen met de gelijknamige *vicedominus* die in 824 als getuige optreedt in de oorkonde over een ruil tussen Einhard en abdis Theodrada van Argenteuil⁷³. De tweede Gentse *vicedominus* van Einhard die we kennen is Erembertus die blijkens een brief van Einhard in de laatste jaren van zijn abbatiaat samen met de priester Liuthardus zijn belangen in Gent behartigde. In deze brief gaf Einhard meer bepaald aan Liuthardus en Erembertus opdracht om de door hem naar Gent gezonden priester Willibaldus bij te staan bij de inning van de cijzen die hem als abt zowel in Sint-Pieters als in Sint-

⁷⁰ In deze zin reeds VERHULST, *De Sint-Baafsabdij*, pp. 30-32.

⁷¹ Vgl. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij*, p. 33.

⁷² GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 50, p. 140 (*signum + Egeshario uicedomino*).

⁷³ J. TARDIF, *Monuments historiques. Cartons des Rois* (Archives de l'Empire. Inventaires et documents publiés par ordre de l'Empereur), Paris, 1866, nr. 118, p. 82 (+ *Signum Egishario uicedomino*).

GEORGES DECLERCQ

Baafs verschuldigd waren (*ut census nostrum recipiat ab hominibus nostris tam apud sanctum Bavonem, quam in Blandinio monasterio*)⁷⁴. Dit schrijven is niet de enige brief van Einhard die een licht werpt op de manier hoe hij vanop een afstand zijn Gentse kloosters - en overigens ook zijn andere abdijen - beheerde⁷⁵. Niet zonder reden wordt immers aangenomen dat de priester en de *vicedominus* die hij schriftelijk opdracht gaf om geschenken klaar te maken voor keizer Lotharius en diens echtgenote en ze vervolgens in Compiègne aan hen te overhandigen, met de net genoemde Liuthardus en Erembertus te vereenzelvigen zijn⁷⁶. Ook een andere brief, waarin Einhard een hoeveelheid was opeist, is gezien de verwijzing naar het feest van de hl. Bavo, blijkbaar aan zijn vertegenwoordiger in Gent gericht. Net zoals in de vorige brief is ook hier de naam van de geadresseerde weggelaten, doch uit de inhoud van de brief blijkt dat hij samen met een andere al evenmin genoemde persoon ervoor moest zorgen dat Einhards verzoek werd uitgevoerd, zodat we misschien opnieuw aan dezelfde twee personen mogen denken⁷⁷.

Uit de gegevens die de hoger vermelde documenten ons meedelen over de omvang van het konventsgoed in de beide Gentse abdijen, blijkt dat de Sint-Baafsabdij in de Karolingische periode rijker en belangrijker was dan de Sint-Pietersabdij. Sint-Pieters mag op grond van deze bronnen zelfs als een relatief arm klooster worden bestempeld⁷⁸. Het beeld dat de oorkonde van Einhard over de oprichting van het konventsgoed ons terzake biedt, is inderdaad eerder bescheiden: drie, relatief kleine stukken akkerland, een veehouderij (*vaccaricia*), een schaapsweide langs de zee, twee andere weiden, negen hoeven, een deel van een wijngaard en een deel van een bos. Van een volledig domein, een zgn. *villa*, is hier geen sprake en de opgesomde goederen lagen daarenboven verspreid over meerdere plaatsen die zich, op één uitzondering na, allemaal in de omgeving van Gent bevonden⁷⁹. Pas met de uitbreiding van het

---

⁷⁴ M.G.H., Epp., V, nr. 55, p. 137 (*Liuthardo presbitero et Eremberto vicedomino fidelibus nostris*). De priester Liuthardus was vermoedelijk een lid van de kloostergemeenschap van één van beide abdijen.

⁷⁵ In Einhards brieven is wat dit betreft ook sprake van instructies aan zijn *vicedomini* in Sint-Servaas Maastricht en Fritzlar: M.G.H., Epp., V, nrs. 5, 9 en 52, pp. 111, 113 en 135.

⁷⁶ M.G.H., Epp., V, nr. 26, pp. 122-123: *N. presbitero et N. vicedomino fidelibus nostris*. Cf. GANSHOF, Eginhard à Gand, p. 25 en VERHULST, De Sint-Baafsabdij, p. 33; zie ook K. HAMPE, Zur Lebensgeschichte Einhards, in Neues Archiv, 26 (1896), p. 623 en FELTEN, Äbte und Laienäbte, p. 284.

⁷⁷ M.G.H., Epp., V, nr. 56, p. 137: *unam soumatam nobis venire faciatis simul cum vasallis nostris, qui ad nos de istis partibus post missam sancti Bavonis revertuntur*; cf. GANSHOF, Eginhard à Gand, p. 25.

⁷⁸ Cf. LESNE, L'origine des menses, p. 118 en GANSHOF, Eginhard à Gand, pp. 30-31.

⁷⁹ GYSSELING - KOCH, Diplomata Belgica, nr. 49, pp. 127-128.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

konventsgoed tussen 830 en 892 werden twee *villae* ter beschikking van de kloosterlingen van Sint-Pieters gesteld⁸⁰, maar dan nog blijft dit weinig in vergelijking met andere kloosters en meer in het bijzonder met de naburige Sint-Baafsabdij. Volgens het diploma van Karel de Kale uit 864 bestond de *mensa conventualis* van Sint-Baafs ten tijde van Lodewijk de Vrome - en dus van Einhard - uit zeven *villae*, de helft van een wijngaard in de buurt van Soissons en twee schaapsweiden langs de Vlaamse en de Friese kusten⁸¹. Dit contrast tussen de twee Gentse kloosters wordt bevestigd als we ons niet beperken tot het konventsgoed, maar alle abdijgoederen in rekening nemen. Voortgaande op een als palimpsest overgeleverde goedereninventaris van de Sint-Baafsabdij uit de vroege 9de eeuw - dus net voor Einhard er het lekenabbatiaat verwierf - telde het domein van Sint-Baafs in zijn totaliteit immers zo'n 25 *villae*⁸², daar waar de Sint-Pietersabdij er op basis van het LTA toen hoogstens 7 bezat⁸³. Op grond van bovenstaande gegevens, zien we dat Einhard als abt ook na de oprichting van het konventsgoed in beide abdijen de beschikking behield over het grootste deel van de goederen (w.o. een vijftal domeinen in Sint-Pieters en zo'n 18 in Sint-Baafs). Dit is geen abnormale situatie, want over het algemeen kan men vaststellen dat het abtsgoed de helft tot drie vierde van de totale bezittingen van een klooster omvatte⁸⁴. Hiermee moest de abt dan wel instaan voor de rijksdienst, en meer in het bijzonder voor de militaire verplichtingen waarmee koninklijke kloosters belast waren.

Nieuwe goederenverwervingen kennen we voor de 9de eeuw in het algemeen, en voor het abbatiaat van Einhard in het bijzonder, weliswaar alleen voor de Sint-Pietersabdij, maar dit heeft allicht enkel met de gunstige bronnensituatie voor dit klooster te maken. Het LTA bevat voor de regering van Lodewijk de Vrome en het abbatiaat van Einhard 18 notities over grondschenkeningen⁸⁵, als-

⁸⁰ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 128-129.

⁸¹ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 133, p. 224. Zie hierover VERHULST, *De Sint-Baafsabdij*, pp. 53-57, die evenwel ten onrechte aanneemt dat twee van de opgesomde goederen in Noord-Frankrijk (de helft van een wijngaard in Vailly-sur-Aisne en de *villa* Cologne) pas omstreeks 853 door Karel de Kale aan Sint-Baafs werden geschonken; cf. DECLERCQ, *De Capitula adhuc conferenda*, pp. 335-340.

⁸² VERHULST, *Das Besitzverzeichnis*, p. 201.

⁸³ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 128 (Sint-Pieters-Aaigem), 129 (Douchy, Zomergem), 130 (Hollain, Afsnee, Appels) en 133 (Wakken).

⁸⁴ Cf. LESNÉ, *L'origine des menses*, pp. 121-122, waar blijkt dat het konventsgoed doorgaans tussen één vierde en de helft van het abbdijdomein bedroeg.

⁸⁵ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 130-132 (p. 132: *Suprascriptas donationes traditas fuerunt temporibus Hludouuici imperatoris et Anardi abbatis*) en 135 (schenking *temporibus Hludouuici imperatoris*). De in de meeste van deze notities voorkomende clausule *ad mensa (!) fratrum* is een interpolatie van de LTA-compiler. Ze beantwoordt niet aan de Karolingische terminologie m.b.t. het konventsgoed en werd door de compiler zelfs in Merovingische schenkingsnotities ingelast; cf. DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 103-107.

GEORGES DECLERCQ

ook drie aantekeningen over de schenking van onvrije personen (*mancipia*)⁸⁶. Uit de twee in origineel bewaard gebleven *precaria*-oorkonden van Einhard voor Sint-Pieters kunnen we nog twee goederenschenken afleiden⁸⁷ en in de 11de-eeuwse *Annales Blandinienses* komen aantekeningen voor die wijzen op nog eens vijf andere grondschenken uit de periode 814-840⁸⁸. Dit brengt het totaal aantal nieuwe schenkingen aan Sint-Pieters ten tijde van Einhard op 28, waarvan er 25 betrekking hadden op gronden. Uit de notities in het LTA blijkt dat deze schenkingen zonder uitzondering allemaal slaan op versnipperde gronden met geringe oppervlakte, die meestal in de directe omgeving van Gent waren gelegen⁸⁹.

Het gaat bij deze transakties bovendien niet noodzakelijk om vrije schenkingen waarover het klooster onmiddellijk kon beschikken. De notities in het LTA zijn immers maar samenvattingen van oorkonden, en de LTA-compiler laat in een slotzin uitdrukkelijk verstaan dat hij enkel bepalingen van blijvende waarde heeft opgenomen: wie geïnteresseerd is in de zgn. *precariae* of in de gronden die tegen een cijns worden gehouden, moet maar de originele oorkonden in het archief raadplegen (*Si vis scire de precarias aut de terras censales, lege cartas; ibi inuenies omnia*)⁹⁰. Een *precaria*-contract houdt in dat een schenker op eigen verzoek (vandaar de term *precaria*) het vruchtgebruik over de door hem geschonken goederen terugbekomt, dikwijls vermeerderd met het vruchtgebruik over andere goederen die reeds aan de begunstigde instelling toebehoorden. Als vergoeding voor dit vruchtgebruik diende jaarlijks als cijns een bepaald bedrag te worden betaald aan de betrokken kerk. Voor de Sint-Pietersabdij zijn op naam van Einhard twee dergelijke *precaria*-oorkonden in origineel bewaard gebleven, waarvan er één betrekking heeft op een schenking die in het LTA werd samengevat. Volgens de schenkingsnotitie schonk een zekere Engelhardus ten tijde van Lodewijk de Vrome en Einhard aan het konventsgoed een hoeve gelegen in Vake (Maldegem) met de bijho-

---

⁸⁶ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 136 (schenkingen *temporibus Hludouuici imperatoris*). Ook in twee van deze notities komt de inlas *ad mensa (!) fratrum* voor.

⁸⁷ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nrs. 50-51, pp. 139-141.

⁸⁸ GRIERSON, *Les annales*, pp. 10-11 (ad a. 815, 821, 826 en 838). Voor de periode 814-840 zijn in de kort na 1042 geschreven *Annales Blandinienses* in totaal 21 schenkingen opgetekend, waarvan de meeste ook voorkomen in het LTA. Over deze annalistische schenkingsberichten, vgl. DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 142-160; zie ook reeds hoger noot 37.

⁸⁹ Over enkele van deze schenkingen, zie A. VERHULST, *Sint-Martens-Latem in de vroege middeleeuwen volgens gegevens van het Liber Traditionum van de Gentse Sint-Pietersabdij*, in *Sint-Martens-Latem 824-1976. Schetsen uit 1150 jaar geschiedenis, Heemkring Scheldeveld*, 1974, pp. 5-25.

⁹⁰ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 136; cf. in dit verband DECLERCQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie*, pp. 134-138.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

rende akker- en weidegronden⁹¹. De originele *precaria*-oorkonde, die gedateerd is op 7 september 839, voegt daaraan toe dat Engelhardus en zijn vrouw Heletrada vervolgens het vruchtgebruik over deze goederen terugkregen, evenals het vruchtgebruik over een andere hoeve in Vake die een zekere Engelramnus eerder aan Sint-Pieters had geschonken. Voor dit vruchtgebruik moesten Engelhardus en Heletrada jaarlijks een cijns van 4 penningen betalen; na hun overlijden - zo stipuleert de oorkonde - zou het vruchtgebruik overgaan op hun kinderen tegen de jaarlijkse betaling van 6 penningen, en wanneer deze ook gestorven waren, mochten hun naaste verwanten (*proximi*) op hun beurt het vruchtgebruik over deze goederen overnemen⁹². Zoals men kan vaststellen, loopt het vruchtgebruik hier over meerdere generaties en wordt eigenlijk niet gezegd wanneer de Sint-Pietersabdij effectief over de betrokken goederen zal kunnen beschikken. Dit is in zekere zin evenmin het geval in de tweede *precaria*-oorkonde van Einhard, die van 21 januari 830 dagtekent en handelt over de niet gelokaliseerde schenking van een zekere Nordbertus. Hier wordt gesteld dat de schenker voor het vruchtgebruik jaarlijks een cijns van 2 penningen aan de kloosterlingen moet betalen en dat na zijn overlijden de goederen toekomen aan het konventsgoed, doch daaraan wordt onmiddellijk toegevoegd dat een zekere Odbertus dan het vruchtgebruik mag overnemen tegen het veel hogere bedrag van 2 schellingen of 24 penningen⁹³. In zijn oorkonde over de oprichting van het konventsgoed had Einhard, naast een aantal welbepaalde goederen (cf. hoger), tevens de *precariae* toegewezen aan de kloosterlingen⁹⁴. Zijn beide originele oorkonden tonen evenwel aan dat de kloostergemeenschap zich in de praktijk op zijn minst voor lange tijd tevreden moest stellen met het innen van de cijnsen betaald voor het vruchtgebruik over deze *precaria*-goederen, en dit verklaart meteen waarom in de polyptiek van het konventsgoed uit de jaren 830/92 een afzonderlijke rubriek met deze cijnsbedragen voorkomt⁹⁵.

4. De dienst aan vorst en rijk

In de sacrale monarchie die het Karolingische rijk was, steunde de macht en het gezag van de vorst niet alleen spiritueel en ideologisch, maar ook materieel en militair in belangrijke mate op koninklijke abdijen zoals Sint-Pieters

91 GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 132.

92 GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 51, pp. 140-141.

93 GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 50, pp. 139-140.

94 GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 127-128: *ut precarie quae a tempore presenti absolute fuerint, ad uestram porcionem recipiantur.*

95 GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 129: *Racio de rebus quod franci homines tradiderunt sancto Petro ad monasterio Blandinio; ipsis census iussit Einhardus fratres habere, et post hobitum eorum ipsos res recipere;* cf. reeds hoger noot 67.

GEORGES DECLERCQ

en Sint-Baafs. De rijksdienst waarmee dergelijke kloosters belast waren, was doorgaans drieledig. Hij bestond uit gebeden voor keizer en dynastie, zgn. "geschenken" en militaire verplichtingen⁹⁶. Het was de taak van de abt - in dit geval dus Einhard - om ervoor te zorgen dat deze prestaties ook effectief werden uitgevoerd.

In de immunitetsprivileges die Einhard van Lodewijk de Vrome wist te bekomen voor de twee Gentse kloosters, komt, zoals gebruikelijk was, een gebedsclausule voor, waarin de kloosterlingen werd opgedragen te bidden voor het welzijn van de keizer en dat van zijn echtgenote en zijn kinderen, alsook voor de stabiliteit van het rijk⁹⁷. Dit is geenszins een zinledige formule, maar een expliciete herinnering aan wat ongetwijfeld de voornaamste liturgische verplichting van elk koningsklooster was. Ideologisch steunde de Karolingische orde immers op een verbond tussen God en zijn uitverkoren volk, de Franken, en de kloostergemeenschappen moesten er door hun gebeden voor zorgen dat deze band in stand gehouden werd. In die zin fungeerden de tientallen koninklijke abdijen die over heel het Karolingische rijk verspreid lagen als evenzoveel gebedsmolens die moesten waken over het welzijn van vorst en rijk⁹⁸.

Daarnaast moesten de koningskloosters aan de vorst ook meer tastbare prestaties leveren in de vorm van geschenken. Voor Sint-Pieters en Sint-Baafs hebben we wat dit betreft geen expliciete vermeldingen. Wel is er sprake van dergelijke geschenken in een brief van Einhard die vermoedelijk op zijn Gentse abdijen betrekking heeft. De betrokken brief, die wellicht uit 833 dagtekent, is gericht aan een priester en een *vicedominus*, waarvan de namen in het handschrift zijn weggelaten, doch waarin men doorgaans, zoals reeds aangeduid, de hierboven al vermelde Liuthardus en Erembert vermoedt. In dit schrijven draagt Einhard hen op om volgens de gewoonte geschenken (*eulogiae*) klaar te maken en ze in Compiègne aan keizer Lotharius en zijn echtgenote aan te bieden⁹⁹. Niettegenstaande de benaming "geschenken" (*dona annualia*, of zoals in dit geval *eulogiae*), ging het in werkelijkheid om een jaarlijkse belas-

---

⁹⁶ Cf. ANGENENDT, *Das Frühmittelalter*, p. 369.

⁹⁷ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 132, p. 223: *quatenus ipsos seruos Dei qui ibidem Deo famulantur, pro nobis et coniuge proleque nostra atque stabilitate totius imperii nostri a Deo nobis concessi atque conseruandi, iugiter Domini misericordiam exorare delectet* (diploma voor Sint-Baafs). Een nagenoeg identieke clausule komt voor in het privilege voor Sint-Pieters (*Ibidem*, nr. 49, p. 127).

⁹⁸ Zie over deze gebedsfunctie DE JONG, *Carolingian monasticism*, pp. 647-651.

⁹⁹ M.G.H., *Epp.*, V, nr. 26, pp. 122-123. Cf. GANSHOF, *Eginhard à Gand*, p. 25 en IDEM, *La Belgique carolingienne*, Brussel, 1958, pp. 80-81. Zie ook F.L. GANSHOF - G. BERINGS, *De staatsinstellingen in de Karolingische tijd*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, 1, Haarlem, 1981, p. 257.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

ting die van de rijkskloosters geëist werd in ruil voor de koninklijke bescherming die ze genoten¹⁰⁰.

Veruit de meeste informatie bezitten we voor het derde en meest belangrijke onderdeel van de rijksdienst, nl. de militaire verplichtingen die aan elke koninklijke abdij - en dus ook aan Sint-Pieters en Sint-Baafs - werden opgelegd. Oorlog voeren was in zekere zin de voornaamste instelling van het Karolingische rijk en de koninklijke abdijen werden volop in de militaire organisatie ingeschakeld. Ze hadden meer bepaald een dubbele taak: enerzijds het leger uit hun domeinen van allerhande voorraden voorzien, anderzijds via het verlenen van *beneficia* ("lenen") op hun grondbezit een aantal krijgers (vooral ruiters) als vazallen onderhouden, ten einde zo een troepenkontingent ter beschikking van het leger te kunnen stellen¹⁰¹. Aanvankelijk waren de vrije mannen, die op het domein van een koninklijk klooster een afhankelijke hoeve of tenure (*mansus*) uitbaatten, verplicht om, indien het klooster daartoe opgeroepen werd, met een aantal karren proviand en andere voorraden mee te trekken met de legertroups. Ten tijde van Lodewijk de Vrome en Einhard was deze verplichting dikwijls reeds omgezet in een geldelijk bedrag dat elke vrije tenurehouder op gestelde tijdstippen aan de abdij moest betalen. In de polyp-tiek van het konventsgoed van de Sint-Pietersabdij, die veelal op basis van de later toegevoegde titel aan Einhard wordt toegeschreven, doch in feite enkel tussen 830 en 892 kan worden gedateerd, vernemen we aldus dat de tenurehouders van Sint-Pieters-Aaigem elk om de drie jaar een bedrag van twee schellingen verschuldigd waren "voor het leger" (*ad hostem*). Volgens dezelfde bron dienden de tenurehouders van het domein Douchy in de buurt van Valenciennes hiervoor om de twee jaar eenzelfde bedrag af te dragen¹⁰². Deze sommen werden betaald aan de abdij, en meer in het bijzonder aan de abt, die ten opzichte van de vorst verantwoordelijk bleef voor de geëiste leveringen. In dit verband vermoedt Adriaan Verhulst dat een slechts als palimpsest overgeleverde goedereninventaris van Sint-Baafs uit de jaren 800-811/14 waarschijnlijk werd opgesteld om de hoeveelheden vee en graan vast te leggen die het klooster voor elk van zijn rechtstreeks uitgebate domeinen aan het leger moest leveren. Naar zijn oordeel kan het meer bepaald niet worden uitgesloten dat er een direct verband bestaat tussen deze inventaris en de uitrusting

---

¹⁰⁰ Cf. hierover E. LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, II, 2, Lille, 1926, pp. 411-419.

¹⁰¹ Over deze militaire rol, zie LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique*, II, 2, pp. 456-503, alsook F. PRINZ, *Klerus und Krieg im früheren Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche beim Aufbau der Königsherrschaft*, Stuttgart, 1971, pp. 73-113.

¹⁰² GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 128-129. Cf. GANS-HOF - BERINGS, *De staatsinstellingen in de Karolingische tijd*, p. 257.

GEORGES DECLERCQ

van de vloot die Karel de Grote in 810/11 in Gent liet bouwen met het oog op de verdediging van de kust tegen de Noormannen¹⁰³.

Wat er ook van zij, het is in elk geval in de context van de strijd tegen de Vikingen dat van de Gentse abdijen een meer directe militaire bijdrage werd gevraagd. Zoals alle koninklijke abdijen moesten ook Sint-Pieters en Sint-Baafs een deel van hun domeinen in *beneficium* geven aan vazallen, die in ruil hiervoor de aan de kloosters opgelegde militaire taken dienden te vervullen. Daar de twee kloosters, en vooral de Sint-Baafsabdij, nogal wat goederen bezaten in het kustgebied, werd van hen vanaf de laatste regeringsjaren van Karel de Grote blijkbaar een wachtdienst tegen het Noormannengevaar geëist¹⁰⁴. Dit is althans wat we uit een brief van Einhard kunnen opmaken. In de loop van het jaar 834 had een koningsbode (*missus*) van Lodewijk de Vrome een boete, de zgn. heerban (*heribannum*), opgelegd aan "vazallen" (*homines*) die blijkbaar onder Einhards gezag in de kuststreek verbleven, omdat zij zich niet naar het leger hadden begeven toen de keizer naar Orléans trok. In zijn brief komt Einhard bij de *missus* tussenbeide om deze boete kwijt te schelden of tenminste de inning ervan uit te stellen tot de zaak aan het oordeel van de keizer kon worden onderworpen. Einhard doet hiervoor gelden dat deze mannen op dat ogenblik op bevel van de keizer met de bewaking van het kustgebied waren belast (*homines nostri quos in istis partibus habemus secundum ordinationem et jussionem domni imperatoris ad custodiam maritimam fuerunt*)¹⁰⁵. Ofschoon in de brief niet uitdrukkelijk sprake is van Sint-Pieters of Sint-Baafs, is het gezien de context toch duidelijk dat Einhard hier optreedt in zijn hoedanigheid van lekenabt van één of van beide Gentse abdijen. Waarschijnlijk mogen we de "vazallen" waarvoor Einhard hier tussenkomt, vergelijken met de *homines franci* die, volgens de al vermelde goederenin-

¹⁰³ VERHULST, Das Besitzverzeichnis, pp. 208-214, 217 en 219.

¹⁰⁴ Over de betrokkenheid, vooral van Sint-Baafs, bij de Noormannenafweer, zie VERHULST, Das Besitzverzeichnis, pp. 215-217 en DECLERCQ - VERHULST, Einhard und das karolingische Gent, pp. 239-241.

¹⁰⁵ M.G.H., Epp., V, nr. 23, p. 121. HAMPE, Zur Lebensgeschichte Einhards, p. 608 stelt voor deze brief in 832 te dateren. GANSHOF, Eginhard à Gand, p. 26 noot 4 pleit evenwel niet zonder reden voor 834. In dat jaar vond immers een Deense inval plaats in het mondingsgebied van Schelde, Maas en Rijn. Misschien heeft ook brief 51, waarin Einhard twee *missi* bedankt voor hun welwillendheid, o.m. inzake de heerban, tegenover de *homines nostri qui de istis partibus ad nos veniunt*, betrekking op dezelfde zaak (M.G.H., Epp., V, nr. 51, p. 135). Betreffende beide brieven, zie M. MER-SIOWSKY, Regierungspraxis und Schriftlichkeit im Karolingerreich. Das Fallbeispiel der Mandate und Briefe, in R. SCHIEFFER (ed.), Schriftkultur und Reichsverwaltung unter den Karolingern, Opladen, 1996, pp. 149-150. Over de vraag of de term *homines* in deze brieven de betekenis heeft van vazallen, cf. B. KASTEN, Aspekte des Lehnwesens in Einhards Briefen, in SCHEFFERS (ed.), Einhard. Studien zu Leben und Werk, pp. 252 en 255.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

ventaris uit 800-811/14, reeds twintig of dertig jaar vroeger op de Zeeuwse eilanden *beneficia*, voornamelijk bestaande uit schaapsgronden, van de Sint-Baafsabdij hielden. Op grond van de interpretatie van deze inventaris als document voor de evaluatie van het militair potentieel van de abdij, neemt A. Verhulst aan dat deze "vrije mannen" in het mondingsgebied van de grote rivieren gelegen abdijsgronden als *beneficia* hadden ontvangen om het kustgebied militair te verdedigen¹⁰⁶. Deze vorm van organisatie van de kustverdediging bestond sedert de eerste bedreigingen van de Denen tegen de Noordzeekust van het Karolingische rijk omstreeks 800, toen Karel de Grote in de lente van dat jaar de streek bezocht en de bewaking ervan door vrije mannen organiseerde¹⁰⁷.

5. Einhard op bezoek in Gent

In principe bestuurde Einhard, zoals we reeds hebben gezien, zijn abdijen vanop afstand. Tot 830 verbleef hij immers doorgaans aan het keizerlijk hof, terwijl hij daarna de laatste tien jaar van zijn leven grotendeels in Seligenstadt doorbracht. Toch blijkt hij sporadisch zijn abdijen, of althans sommige daarvan, te hebben bezocht.

Zo treffen we Einhard bij gelegenheid zelf in Gent aan, waar hij bij voorkeur in de Sint-Baafsabdij lijkt te hebben verbleven¹⁰⁸. Daar bereikte hem - zo deelt Einhard zelf mee in zijn *Translatio sanctorum Marcellini et Petri* - in 827 het heuglijke nieuws dat zijn notarius Ratleik op komst was met de relieken van de martelaren Marcellinus en Petrus die hij voor Einhard uit Rome had meegebracht¹⁰⁹. Hij gaf vanuit Gent de nodige instructies voor de ontvangst van deze relieken die in grote mate de rest van zijn leven zouden bepa-

---

¹⁰⁶ VERHULST, *Das Besitzverzeichnis*, vnl. pp. 214-217, 225-226 en 234 (uitgave).

¹⁰⁷ Over deze en andere maatregelen van Karel de Grote, cf. H. SPROEM-BERG, *Die Seepolitik Karls des Großen*, in IDEM, *Beiträge zur Belgisch-Niederländischen Geschichte*, Berlijn, 1959, pp. 20-24; A. D'HAENENS, *Les invasions normandes en Belgique au IXe siècle. Le phénomène et sa répercussion dans l'historiographie médiévale*, Leuven, 1967, pp. 107-108; K.U. JÄSCHKE, *Burgenbau und Landesverteidigung um 900. Überlegungen zu Beispielen aus Deutschland, Frankreich und England*, Sigmaringen, 1975, pp. 37-40.

¹⁰⁸ GANSHOF, *Eginhard à Gand*, p. 17.

¹⁰⁹ M.G.H., SS., XV/1, p. 243: *Nam ego tunc temporis iuxta Scaldim fluvium in monasterio Sancti Bavonis eram, quando litterae notarii mei per puerum procuratoris nostri, cuius superius mentionem fecimus, mihi redditae sunt*. De Frankische rijksannalen, de *Annales regni Francorum*, dateren de overbrenging van deze relieken in oktober 827 (ed. F. KURZE, M.G.H., SS. rer. Germ., VI, Hannover, 1895, p. 174), zodat mag worden vermoed dat Einhard zich n.a.v. het feest van de hl. Bavo (1 oktober) in Gent bevond.

len en vertrok zelf spoorlags naar het Odenwald van zodra hij het bericht ontvangen had dat de relieken effectief in de door hem in Michelstadt gebouwde *basilica* waren aangekomen¹¹⁰. Drie jaar nadien verbleef Einhard opnieuw in de Sint-Baafsabdij, doch ditmaal in dramatische omstandigheden, waarover we ingelicht worden door drie merkwaardige brieven die hij respectievelijk richtte aan de keizerin, een vriend en de keizer¹¹¹. Kort na het uitbreken van de zgn. "loyale revolutie", zoals Theodor Schieffer de rebellie tegen Lodewijk de Vrome omschreef¹¹², zien we immers Einhard, die duidelijk geen partij wil kiezen tussen de keizer en zijn zoon Lotharius, in het voorjaar van 830 aankomen te Gent. Hij was eigenlijk op last van de keizerin vanuit Aken onderweg naar Lodewijk de Vrome in Compiègne, doch onderbrak in Valenciennes wegens - al dan niet reële - gezondheidsproblemen zijn tocht om, na zich hiervoor verontschuldigd te hebben bij de keizerin (en iets later ook bij de keizer), per boot over de Schelde naar de Sint-Baafsabdij te trekken, van waaruit hij na een herstelverblijf van hooguit een paar weken uiteindelijk zal doorreizen naar Seligenstadt. Deze terugtocht naar het door hem opgerichte heiligdom voor de relieken van de hl. Marcellinus en Petrus, waaraan hij gedurende de laatste jaren van zijn leven al zijn energie en aandacht zou wijden¹¹³, behoedde Einhard niet alleen voor een actieve rol in de aan de gang zijnde crisis, hij betekende voor hem meteen ook het vrijwillige en definitieve afscheid van het keizerlijke hof, waartoe hij meerdere decennia had behoord¹¹⁴.

---

¹¹⁰ Over deze reliekentranslatie, zie M. BONDOIS, *La translation des saints Marcellin et Pierre. Etude sur Einhard et sa vie politique de 827 à 834*, Paris, 1907, evenals H. SCHEFFERS, *Einhard's Römische Reliquien. Zur Bedeutung der Reliquientranslation Einhard's von 827/28*, in *Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde*, Neue Folge, 48 (1990), pp. 279-292.

¹¹¹ M.G.H., Epp., V, nrs. 13-15, pp. 116-118 (maart-april 830). Zoals de meeste brieven in Einhard's brievencollectie, zijn ook deze drie brieven door de scribent van het Parijse handschrift (zie hierover verder) als formules behandeld. Vandaar dat de naam Bavo in de kloosteraanduiding is weggevallen (*ad sanctum N.*). Uit de context kan evenwel duidelijk opgemaakt worden dat hier de Sint-Baafsabdij bedoeld is. Betreffende de interpretatie van deze brieven, cf. GANSHOF, *Eginhard à Gand*, pp. 21-24.

¹¹² Th. SCHIEFFER, *Die Krise des karolingischen Imperiums*, in J. ENGEL - H.M. KLINKENBERG (eds.), *Aus Mittelalter und Neuzeit. Gerhard Kallen zum 70. Geburtstag*, Bonn, 1957, p. 12.

¹¹³ Cf. hiervoor FLECKENSTEIN, *Einhard, seine Gründung und sein Vermächtnis*, pp. 113-116 en SCHEFFERS, *Einhard. Ein Lebensbild*, pp. 26-28.

¹¹⁴ Over de houding van Einhard tijdens de crisis en zijn afscheid van het hof, zie, behalve het in noot 111 vermelde artikel van Ganshof, ook HAMPE, *Zur Lebensgeschichte Einhard's*, pp. 618-621; BONDOIS, *La translation*, pp. 100-107; WATTENBACH - LEVISON - LÖWE, *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, pp. 269-270; FLECKENSTEIN, *Einhard, seine Grundung und sein Vermächtnis*, pp. 104-105 en 114-115; SCHEFFERS, *Einhard. Ein Lebensbild*, pp. 23-26.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

Zoals F.L. Ganshof reeds onderstreepte, vallen de verblijven van Einhard in de Sint-Baafsabdij in 827 en 830 dus telkens samen met beslissende momenten in diens leven¹¹⁵. De paar aanwezigheden die we van Einhard kennen in de Sint-Pietersabdij zijn daarentegen eerder zakelijk van aard. Hij vaardigde er namelijk op 21 januari 830 en 7 september 839 twee *precaria*-oorkonden uit, die nog in origineel bewaard zijn en zijn onderschrift dragen¹¹⁶. Ook de ongedateerde *Carta Einardi* over de instelling van het konventsgoed in Sint-Pieters, die van voor 830 dagtekent, kwam ongetwijfeld tijdens een verblijf in dit klooster tot stand¹¹⁷.

III. Sporen van de Karolingische Renaissance in Gent

Het Karolingische streven om van het Frankische rijk een hechte christelijke eenheid te maken, ging gepaard met een culturele en artistieke hernieuwing die bekend staat als de Karolingische Renaissance. Deze door Karel de Grote en zijn geleerde raadgevers in gang gezette beweging wordt o.m. gekenmerkt door een terugkeer naar de normen van het klassieke Latijn en een grote interesse voor de Latijnse auteurs uit de Oudheid, die bestudeerd, gekopieerd en, waar mogelijk, ook geïmiteerd werden. De Karolingische kunst onderging als gevolg hiervan eveneens de invloed van antieke modellen. Einhard is één van de meest prominente vertegenwoordigers van deze Karolingische Renaissance. Hij is niet alleen de auteur van een biografie van Karel de Grote naar het voorbeeld van de Romeinse keizersbiografieën van Suetonius, maar was daarnaast ook actief op het gebied van de sierkunst en de architectuur. Zo blijkt hij op de hoogte van het werk van de antieke architectuurtheoreticus Vitruvius en liet hij twee nog bestaande kerken optrekken in Michelstadt-Steinbach en Seligenstadt¹¹⁸. Op grond hiervan heeft men begrijpelijkerwijze gepoogd de weinige sporen van de Karolingische Renaissance die voor Gent bekend zijn, met het abbatiaat van Einhard in Sint-Pieters en Sint-Baafs in verband te brengen.

In de literatuur wordt meer bepaald vaak verondersteld dat Einhard in zijn Gentse kloosters ook bouwwerken zou hebben laten uitvoeren¹¹⁹. Men steunt

---

¹¹⁵ GANSHOF, Eginhard à Gand, p. 25.

¹¹⁶ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nrs. 50-51, pp. 139-141; vgl. de facsimiles van deze oorkonden: *Ibidem*, II, nrs. II-III. In nr. 50 luidt het onderschrift van Einhard: *Ego Einhardus abba recognoui et subscripsi*; in nr. 51: *Ego Einhardus abba recognoui*.

¹¹⁷ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 127-128.

¹¹⁸ Over de literaire en artistieke activiteit van Einhard, cf. SCHEFERS, Einhard. Ein Lebensbild, pp. 7-12 en 29-31.

¹¹⁹ Zo bijv. GANSHOF, Eginhard à Gand, p. 32 noot 3.

zich daarvoor op het feit dat Einhard in de *Ratio foundationis* van de Sint-Pietersabdij vergeleken wordt met de bijbelse Zorobabel, die de tempel van Jeruzalem herbouwde¹²⁰. Archeologische gegevens hieromtrent zijn vooralsnog echter schaars. Zo kan men voor de Sint-Pietersabdij enkel wijzen op een kalkovencomplex dat in de oostelijke buitentuin van de abdij werd opgegraven en dat onrechtstreeks duidt op een belangrijke bouwcampagne ten behoeve van dit klooster in de 9de eeuw (misschien een Karolingisch kerkgebouw)¹²¹. Wat de Sint-Baafsabdij betreft, zijn wat meer gegevens beschikbaar. Hier kwamen bij opgravingen onder de abdijskerk kort na de Tweede Wereldoorlog sporen van een driebeukige constructie aan het licht, die veelal wordt beschouwd als een Karolingisch kerkgebouw dat mogelijk ten tijde van Einhard opgetrokken werd, al blijven de interpretatie en de datering van deze constructie in feite hoogst onzeker¹²². Interessant in dit verband is echter vooral het kleine versierde kapiteel dat enige jaren geleden als toevalsvondst

¹²⁰ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, p. 125: *surrexit in eodem monasterio abba nomine Agnardus, qui sicut antiquissimus Zorobabel, Israelitici populi dux, Deo inspirante, cepit cogitare quomodo idem monasterium, cure sue commissum, quantulumcumque restauratione quiuisset a destitutione releuare*. We kunnen hier nog aan toevoegen dat een bericht in twee laat-middeleeuwse bronnen de heropbouw van de Sint-Baafsabdij aan Einhard toeschrijft; Parijs, Bibliothèque Nationale, Latin 9675, f° 132r°, ad a. 833: *Heynardus abbas Gandensis cenobii monasterium Gandensis cenobii cepit reedificare* (annalistische optekeningen in een afschrift van het *Liber Floridus* uit 1429, naar een "Vorlage" uit de 14de eeuw); vgl. ook het *Chronicon Sancti Bavonis* uit de late 15de eeuw: *Eodem anno (833) Heynardus abbas Gandensis coenobii monasterium Gandense combustum prius coepit reaedificare* (J.J.DE SMET (ed.), *Corpus Chronicorum Flandriae*, I, Brussel, 1837, p. 481).

¹²¹ Zie hierover J. VANDENHOUTE (ed.), *De Sint-Pietersabdij te Gent. Historisch en archeologisch onderzoek*, Gent, 1979, pp. 120-139, vnl. p. 138; vgl. M.C. LALEMAN, *Het stenen verleden. Een beknopt overzicht van bouwactiviteiten, bouwkundige ontwikkeling en monastieke architectuur*, in G. DECLERCQ (ed.), *Ganda en Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs*, Gent, 1997, p. 119, evenals A. VERHULST - G. DECLERCQ, *Het vroeg-middeleeuwse Gent tussen de abdijen en de grafelijke versterking*, in J. DECAVELE (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, p. 46.

¹²² Zie F. DE SMIDT, *Opgavingen in de Sint-Baafsabdij te Gent. De abdijskerk*, Gent, 1956, pp. 237-250; vgl. LALEMAN, *Het stenen verleden*, pp. 118-119, alsook VERHULST - DECLERCQ, *Het vroeg-middeleeuwse Gent*, p. 46. Daarbij komt nog dat de door De Smidt voorgestelde reconstructie van het grondplan van dit gebouw veeleer verwant is aan de kerkelijke architectuur ten tijde van Karel de Grote dan aan die uit de regeringsperiode van Lodewijk de Vrome, waarvan de nog bestaande kerken van Michelstadt-Steinbach en Seligenstadt die Einhard liet optrekken, typische voorbeelden zijn; cf. W. JACOBSEN, *Der Klosterplan von St. Gallen und die karolingische Architektur. Entwicklung und Wandel von Form und Bedeutung im fränkischen Kirchenbau zwischen 751 und 840*, Berlijn, 1992 (pp. 265-267: Michelstadt-Steinbach) en IDEM, *Algemeine Tendenzen im Kirchenbau unter Ludwig dem Frommen*, in GODMAN - COLLINS (eds.), *Charlemagne's Heir*, pp. 641-654 (pp. 648-649: Michelstadt-Steinbach, pp. 652-653: Seligenstadt).

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

werd aangetroffen vlakbij de voormalige abdijgebouwen van Sint-Baafs. Dit fraai, Ionisch geïnspireerde stuk, afkomstig van een driedimensionaal flankerkolommetje, hoort op basis van zijn typische vormkenmerken thuis bij een groep van sculpturen die alle in de omgeving van of door toedoen van Einhard ontstonden in de eerste helft van de 9de eeuw¹²³.

Sinds de bekende studie van L. Van der Essen over de Merovingische heiligenlevens in België, wordt tevens algemeen aangenomen dat de *Vita Bavonis* ten tijde van Einhard en in zijn opdracht werd geschreven door een kanunnik van de Sint-Baafsabdij¹²⁴. De levensbeschrijving van de hl. Bavo, waarvan de relieken in Sint-Baafs berustten, is immers een typisch product van de Karolingische Renaissance die, naar men veronderstelt, pas met Einhard en onder diens inspiratie haar intrede in de Sint-Baafsabdij deed¹²⁵. Het feit dat

¹²³ M.C. LALEMAN, Karolingisch kapiteel, in *Stadsarcheologie (Gent)*, 3 (1979), pp. 47-53; voor een afbeelding, zie ook VERHULST - DECLERCQ, *Het vroeg-middeleeuwse Gent*, p. 46.

¹²⁴ M.G.H., SS. rer. Mer., IV, pp. 534-545; cf. L. VAN DER ESSEN, *Etude critique et littéraire sur les Vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique*, Leuven - Parijs, 1907, pp. 349-354, vnl. pp. 353-354.

¹²⁵ Cf. GANSHOF, *Eginhard à Gand*, p. 27 en VERHULST, *De Sint-Baafsabdij*, p. 26. In dit verband is de uit de proloog van de *Vita Bavonis* blijkende kennis van de *Noctes Atticae* van Aulus Gellius interessant; vgl. de passus *Nam liberalium omnium artium et humanarum doctrinarum matrem fuisse Athenas legimus, ubi antiquitus veteris floruit scientia linguae latinae sub Piscistrato auctore* (M.G.H., SS. rer. Mer., IV, p. 534) met Gellius VII, 17, 1: *Libros Athenis disciplinarum liberalium publice ad legendum praebendos primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus* (P.K. MARSHALL, *A. Gellii Noctes Atticae*, I, Oxford, 1990, p. 272). We weten immers uit de brieven van Lupus van Ferrières dat Einhard in Seligenstadt een handschrift van dit zeer zeldzaam werk bezat (P.K. MARSHALL, *Servati Lupi epistulae*, Leipzig, 1984, nr. 1, p. 3 en nr. 5, p. 15); vgl. F. BRUNHÖLZL, Gellius (Aulus G.) im Mittelalter, in *Lexikon des Mittelalters*, IV, München - Zürich, 1989, kol. 1205-1206: "Nach einer Zeit völliges Schweigens über den Autor erscheint G. erstmals wieder im Besitze Einhards in Seligenstadt". Men mag op grond hiervan evenwel niet tot een overhaaste conclusie overgaan. In de Middeleeuwen circuleerde het werk van Gellius niet als één geheel, maar in twee afzonderlijke delen (boeken I-VII en IX-XX, boek VIII is verloren gegaan), waarvan Einhard, op grond van een handschrift uit Fulda dat in 836 van zijn exemplaar werd gekopieerd, vermoedelijk enkel het tweede deel met de boeken IX-XX in zijn bibliotheek had. De passage in de *Vita Bavonis* echter is afkomstig uit boek VII. Opmerkelijk is dat in de tweede helft van de 9de eeuw het eerste deel der *Noctes Atticae* blijkbaar ook bekend was in Laon, in een streek dus waar de kanunniken van Sint-Baafs toen hun toevlucht zochten voor het Noormannengevaar en waar ze in ieder geval het handschrift met de brieven van Einhard achterlieten (zie hierover verder). Of een handschrift van de boeken I-VII van de *Noctes Atticae* eveneens langs deze weg in Laon is aanbeland, moet voorlopig open blijven. Over de tekstoverlevering van Gellius, zie P.K. MARSHALL, *Aulus Gellius*, in L.D. REYNOLDS (ed.), *Texts and Transmission. A survey of the Latin Classics*, Oxford, 1983, pp. 176-180; over het handschrift van Einhard, vgl. G.I. LIEFTINCK, *Le ms. d'Aulu Gelle à Leeuwarden exécuté à Fulda en 836*, in *Bullettino dell'Archivio Paleografico Italiano*, nuova serie, I (1955), pp. 11-17 en B. BISCHOFF, *Paläographie und frühmittelalterliche Klassikerüberlieferung*, in *La cultura antica nell'Occidente Latino dal VII all'XI secolo (Settimane di studio del centro Italiano sull'alto medioevo, XXII)*, Spoleto, 1975, p. 73.

de vroegste attestatie van de *Vita Bavonis*, met name een expliciete vermelding in de *Vita metrica Amandi* van Milo van Saint-Amand uit de jaren 845/55, van kort na het overlijden van Einhard in 840 dateert, lijkt deze hypothese te ondersteunen¹²⁶. Toch kan men zich bij nader toezien afvragen of ze wel correct is, want in de proloog richt de auteur van de *Vita Bavonis* zich tot zijn opdrachtgever met de woorden *sanctitas vestra*, wat minder op een lekenabt als Einhard van toepassing kan geacht worden en veeleer lijkt te wijzen op een bisschop, die tevens abt van Sint-Baafs was¹²⁷. Indien deze interpretatie juist is, dan zou de *Vita Bavonis* dus nog van voor het abbatiaat van Einhard in Sint-Baafs dateren en derhalve naar alle waarschijnlijkheid in de eerste jaren van de 9de eeuw dienen gesitueerd te worden. Toch is de kans dat het wel om Einhard gaat niet helemaal onbestaande, want Lupus van Ferrières spreekt Einhard in één van zijn brieven wel degelijk aan met de woorden *sanctitas vestra*¹²⁸. Bovendien zijn er, weliswaar vage, aanduidingen dat Einhard misschien een rol gespeeld heeft bij de verspreiding van de cultus van de hl. Bavo¹²⁹. Om tot meer klaarheid hieromtrent te komen, lijkt een nieuw onderzoek van de *Vita Bavonis* dus zeker gewenst.

In afwachting daarvan wordt het enige zekere spoor van literaire activiteit in de Sint-Baafsabdij ten tijde van Einhard gevormd door het Gentse mirakel-

¹²⁶ ed. L. TRAUBE, M.G.H., Poetae, III, Berlijn, 1896, pp. 586-587.

¹²⁷ M.G.H., SS. rer. Mer., IV, p. 534: *individua dilectione et caritate mihi coniuncta est sanctitas vestra*; vgl. J.F. NIERMEYER, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976, p. 937: "*sanctitas*: titre honorifique pour les évêques".

¹²⁸ MARSHALL, *Servati Lupi epistulae*, nr. 5, p. 13: *mihi constitit ut hinc die qua significaueram uobis recedens sanctitatem uestram petere debuisssem*. Einhard zelf gebruikt in zijn brieven *sanctitas vestra* zowel voor bisschoppen als ook voor (reguliere) abten (M.G.H., Epp., V, nrs. 16, 31, 32, 39, 42, 43, 44, 45, 49, 54, 63 en 64, pp. 118, 125, 126, 129, 131, 132-133, 134, 136-137 en 141).

¹²⁹ Zo is de benaming Sint-Baafs voor het Sint-Pietersklooster in *Ganda* voor het eerst ten tijde van Einhard (en in teksten van zijn hand) geattesteerd (cf. hoger noot 7) en de eerste vermelding van het feest van de hl. Bavo (*missa sancti Bavonis*) bevindt zich in één van zijn brieven (M.G.H., Epp., V, nr. 56, p. 137). Ook de opname van de hl. Bavo in het tussen 843 en 854 gecompileerde martyrologium van Hrabanus Maurus (op 1 oktober: *Ganda monasterio sancti Babonis episcopi*) kan - zij het onrechtstreeks - met Einhard in verband gebracht worden, want dit martyrologium werd geschreven in opdracht van Ratleik, Einhard's voormalige notarius en na zijn dood in 840 abt van het door hem gestichte klooster Seligenstadt (J. McCULLOH, *Rabani Mauri martyrologium*, Turnhout, 1979, pp. 5 en 100). Over de cultus van de hl. Bavo in de Karolingische tijd, zie M. COENS, *S. Bavon était-il évêque?*, in *Analecta Bollandiana*, LXIII (1945), pp. 235-241 en IDEM, *Note sur le culte ancien de S. Bavon*, in *Analecta Bollandiana*, LXXXVI (1968), pp. 65-66 (cf. p. 66: "Rappelons ... qu'Eginhard fut abbé laïque à Gand; il contribua sans doute à la célébrité de S. Bavon"); cf. ook G. DECLERCQ, *Heiligen, lekenabten en hervormers. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs tijdens de Eerste Middeleeuwen (7de-12de eeuw)*, in IDEM (ed.), *Ganda en Blandinium*, pp. 25-26.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

boek (*libellus miraculorum*) van 828, dat door Einhard - blijkbaar in ingekorte vorm - werd ingelast in zijn *Translatio sanctorum Marcellini et Petri*, d.i. het uitvoerige verhaal dat hij in 830 schreef over de overbrenging van de relieken van Marcellinus en Petrus vanuit Rome naar Seligenstadt¹³⁰. Op vraag van de kanunniken van Sint-Baafs had Einhard immers enige relieken van beide Romeinse martelaren naar Gent gestuurd, waar ze op 3 juli 828 aankwamen¹³¹, en de kloosterlingen bezorgden hem vervolgens een beschrijving van de mirakelen die zich van 5 juli tot en met 30 september 828 in de Sint-Baafsabdij bij deze relieken hadden voorgedaan¹³².

Enkele jaren geleden dook bij een veiling in Londen een in het tweede kwart van de 9de eeuw geschreven blad perkament op, afkomstig uit een tot dusver onbekend capitularia-handschrift dat misschien ontstond in het scriptorium

---

¹³⁰ M.G.H., SS., XV/1, p. 260: *Alter libellus mihi oblatum est de monasterio sancti Bavonis, quod situm est iuxta Scaldim in loco Ganda vocato, ubi idem amnis Legiae flumini coniungitur, a fratribus ibidem Deo servientibus, quorum rogatu reliquias memoratorum Christi martyrum ad idem monasterium misi; in quo haec per ordinem digesta reperta sunt.* Over dit translatieverhaal, zie M. HEINZELMANN, Einhards 'Translatio Marcellini et Petri': eine hagiographische Reformschrift von 830, in SCHEFFERS (ed.), Einhard. Studien zu Leben und Werk, pp. 269-298.

¹³¹ M.G.H., SS., XV/1, p. 260: *Anno ab incarnatione domini nostri Ihesu Christi 828 venerunt reliquiae sanctorum Christi martyrum Marcellini et Petri ad monasterium sancti Bavonis, die quinto nonarum iuliarum, feria sexta, indictione 6.* De overbrenging van deze relieken wordt later aangestipt in meerdere Gentse bronnen; zo in de *Annales Elmarenses* (GRIERSON, Les annales, p. 81, ad a. 828: *Isto anno venerati reliquie sanctorum Christi martyrum Marcellini et Petri ad monasterium sancti Bavonis ... feruntur*) en in de *Annales Sancti Bavonis* (M.G.H., SS., II, p. 187: *Qui (sc. Eynardus) anno 828 reliquias sanctorum Marcellini et Petri ibidem transmisit*); cf. ook een 13de-eeuwse toevoeging in de annalen van het *Liber Floridus* (DEROLEZ, Liber Floridus, p. 84, ad a. 828: *Reliquie sanctorum Marcellini et Petri delate sunt ad monasterium sancti Bavonis Gandensis*). De dagaanduiding (3 juli) komt enkel voor in de twee reeds in noot 120 geciteerde laat-middeleeuwse bronnen; Parijs, Bibliothèque Nationale, Latin 9675, f° 132r°, ad a. 828: *Heynardus abbas Gandensis cenobii transmisit ad idem cenobium reliquias sanctorum Marcellini et Petri martyrum Christi VI° nonas julii*; een nagenoeg gelijkkluidend bericht staat in het *Chronicon Sancti Bavonis*: DE SMET, Corpus Chronicorum Flandriae, p. 480 (ad a. 828). De naar Gent gezonden relieken van beide martelaren worden vermeld in een wellicht uit de 11de eeuw daterende reliekenlijst van de Sint-Baafsabdij: *reliquie s. Marcellini et Petri* (W. WATTENBACH, Reliquien in Gent, in Neues Archiv, VIII (1883), p. 375); vgl. ook een inventaris van de kerkschat van Sint-Baafs uit 1483: Rijksarchief Gent, Bisdome, B 4935, f° 5v° - 6r°.

¹³² M.G.H., SS., XV/1, pp. 260-261.

GEORGES DECLERCQ

van de Sint-Baafsabdij¹³³. Het grootste deel van dit blad wordt ingenomen door een 18 artikelen tellende vragenlijst, die de agenda lijkt te vormen voor een bijeenkomst van de rijksverzameling of een meer beperkte door de keizer bijeengeroepen vergadering, en waaraan de uitgever, Hubert Mordek, de titel *Capitula adhuc conferenda* meegaf¹³⁴. In dit document, dat omstreeks 820/25 kan worden gedateerd, wordt bij één bepaling als voorbeeld een domein van de Sint-Baafsabdij vermeld¹³⁵ en het is volgens Mordek op grond hiervan niet uitgesloten dat Einhard aan het keizerlijk hof op één of andere manier betrokken was bij de redactie van deze tekst¹³⁶. Het kan ook zijn dat Einhard, die als koninklijk raadgever allicht een eigen exemplaar van deze dagorde ontving, daarop voor eigen gebruik de aantekening over het Sint-Baafsdomein heeft aangebracht met de bedoeling dit concrete voorbeeld ter sprake te brengen tijdens de geplande vergadering. In dit geval moet men veronderstellen dat zijn exemplaar van dit document uiteindelijk in één van zijn abdijen is terechtgekomen, waar het werd opgenomen in een capitularia-handschrift. Nog een andere mogelijkheid is dat een in de Sint-Baafsabdij werkzame scribent bij het samenstellen van een capitularia-handschrift de betrokken bijzin met het voorbeeld over het Sint-Baafsdomein aan de tekst van de *Capitula adhuc conferenda* heeft toegevoegd¹³⁷.

---

¹³³ Over deze vondst: H. MORDEK, *Unbekannte Texte zur karolingischen Gesetzgebung. Ludwig der Fromme, Einhard und die Capitula adhuc conferenda*, in *Deutsches Archiv*, 42 (1986), pp. 446-470 (met uitgave pp. 469-470); cf. ook IDEM, *Bibliotheca capitularium*, pp. 123-124 (beschrijving) en 1009-1010 (uitgave). Afbeelding van de rectozijde: GODMAN - COLLINS (eds.), *Charlemagne's Heir*, fig. 27.

¹³⁴ De vragenlijst draagt het opschrift *De his capitulis interrogandum est*. Cf. MORDEK, *Unbekannte Texte*, pp. 450-463.

¹³⁵ MORDEK, *Bibliotheca capitularium*, p. 1010 (c. 17): *De longa vestitura ecclesiarum, quae per annos defendi non potest, sicut est, quod nos in Colonia habemus et traditum fuit ad sanctum Bavonem tempore Pipini regis*. Zie daarover DECLERCQ, *De Capitula adhuc conferenda*, pp. 329-338.

¹³⁶ Cf. MORDEK, *Unbekannte Texte*, p. 463: "Einhard, gewandter Schriftsteller und einflußreicher Ratgeber unter Karl dem Großen wie unter Ludwig dem Frommen, seit spätestens 819 auch Abt von St. Bavo, könnte ohne weiteres an der Abfassung der *Capitula adhuc conferenda* mitgewirkt und einen aktuellen Fall seiner Abtei in die Diskussion mit eingebracht haben. Bei Einhard als einem der bedeutendsten Repräsentanten der höfischen Führungsschicht wie dem leitenden Mann von St. Bavo wäre eine persönliche Wendung wie *quod nos in Colonia habemus* in einem staatlichen Schriftstück keineswegs verwunderlich. Doch sei unmißverständlich klar gestellt, daß der Vorschlag, Einhard sei der geistige Vater des ungewöhnlichen Exempels zur *longa vestitura ecclesiarum* und das hieße ja Mitautor unseres Memorandums, eine verführerische Hypothese bleibt ohne letzten Beweis".

¹³⁷ Over de diverse mogelijkheden: DECLERCQ, *De Capitula adhuc conferenda*, pp. 331-335.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

Aan het abbatiaat van Einhard in Sint-Baafs herinnert in ieder geval het sterk beschadigde handschrift met zijn brieven, dat tot in de 19de eeuw in Laon werd bewaard en thans berust in de Bibliothèque Nationale te Parijs (Ms. Latin 11379)¹³⁸. Het oorspronkelijke gedeelte van deze codex (f° 3-17), dat naast de brievencollectie van Einhard (f° 3r°-15r°) nog vijf formules (f° 15v°-16v°) en een anonieme brief aan keizerin Hermengarde (f° 17) omvat¹³⁹, dateert paleografisch uit het derde (of vierde) kwart van de 9de eeuw en is, naar het oordeel van B. Bischoff, geschreven in een schrift dat een onhandige nabootsing vormt van het schrift van de abdijs van Saint-Amand¹⁴⁰. Algemeen wordt verondersteld dat dit handschrift ontstond in de Gentse Sint-Baafsabdijs en door de kanunniken van Sint-Baafs werd meegenomen naar Laon, waar ze in de tweede helft van de 9de eeuw tweemaal (in 851 en 879) een toevlucht zochten voor de Noormanneninvallen¹⁴¹. Paleografisch zijn geen argumenten voor of tegen deze hypothese voorhanden, daar elk vergelijkingsmateriaal terzake ontbreekt. Inhoudelijk echter zijn er wel degelijk aanwijzingen die een localisering van het oorspronkelijk gedeelte van de codex in de Sint-Baafsabdijs rechtvaardigen. Het voorste schutblad (thans f° 2) wordt gevormd door een cijnslijst uit het midden van de 9de eeuw, waarin herhaaldelijk sprake is van betalingen in bier (*cervisa*)¹⁴², wat, zoals blijkt uit een vergelijking met de 9de-eeuwse polyptiek van de *mensa conventualis* van de Sint-Pietersabdijs, volkomen normaal is in het Karolingische Gent¹⁴³. Verder handelt één van de vijf formules, die in dezelfde periode als de brieven van Einhard en door dezelfde hand in het handschrift werden geschreven¹⁴⁴, over

¹³⁸ Zie de beschrijving van het handschrift bij J.J. CONTRENI, *Le formulaire de Laon source pour l'histoire de l'école de Laon au début du Xe siècle*, in *Scriptorium*, XXVII (1973), pp. 28-29.

¹³⁹ M.G.H., Epp., V, pp. 105-145 (brievencollectie van Einhard) en 343-345 (brief aan de keizerin); M.G.H., *Formulae*, ed. K. ZEUMER, Hannover, 1886, pp. 512-515 (*Formulae codicis Laudunensis*, nrs. 1-5).

¹⁴⁰ Deze expertise van Bischoff wordt meegedeeld door P. GASNAULT, *Un document comptable du IXe siècle provenant sans doute de Saint-Bavon de Gand*, in *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, 1970, p. 311.

¹⁴¹ Cf. bijv. K. HAMPE in M.G.H., Epp., V, p. 105, evenals GASNAULT, *Un document comptable*, pp. 311-312 en CONTRENI, *Le formulaire de Laon*, p. 21. Over de tweevoudige vlucht van de kanunniken van Sint-Baafs naar Laon, zie VERHULST - DECLERCQ, *Het vroeg-middeleeuwse Gent*, pp. 52-53; DECLERCQ, *Brugge als toevluchtsoord tijdens de Noormanneninval van 851*, pp. 131-139; IDEM, *De Capitula adhuc conferenda*, pp. 335-345; IDEM, *Heiligen, lekenabten en hervormers*, pp. 27-28.

¹⁴² GASNAULT, *Un document comptable*, pp. 315-317.

¹⁴³ GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 49, pp. 128-129.

¹⁴⁴ CONTRENI, *Le formulaire de Laon*, p. 29 schrijft de vijf formules toe aan drie verwante handen. Naar onze mening werden de eerste vier formules (M.G.H., *Formulae*, nrs. 1-4, pp. 513-514) door dezelfde hand als de brieven van Einhard geschreven. Enkel de laatste formule op f° 16v° (*ibidem*, nr. 5, pp. 514-515) stamt blijkbaar van een andere hand.

GEORGES DECLERCQ

de activiteiten van bisschop Immo van Noyon-Doornik (840-859/60) als *missus* en daarbij wordt gewag gemaakt van enkele plaatsen in het Scheldebekken, o.m. Petegem, een koninklijk domein langs de Schelde ten Z. van Gent¹⁴⁵. De datering van dit laatste document (859/60?) duidt er, net als de paleografische expertise, op dat de overbrenging van de codex naar Laon niet in verband staat met het eerste, kortstondig verblijf van de kloostergemeenschap in Laon in 851, maar wel met het veel langere tweede verblijf aldaar dat duurde van 879 tot omstreeks 920/30¹⁴⁶.

Zoals F.L. Ganshof reeds stelde, werd de briefverzameling van Einhard blijkbaar in de abdijschool gebruikt als een collectie van modelbrieven¹⁴⁷. Het handschrift is inderdaad opgevat als een formulierboek, want een groot aantal persoonsnamen (ook die van Einhard zelf!) is weggelaten of tot een initiaal herleid (bijv. E.p. = Einhardus peccator) en soms werd boven de brief ook een rubriek aangebracht waarin het type van document wordt aangegeven. Belangrijker dan de vraag naar de functie van het handschrift echter is de vraag naar de wijze waarop het tot stand kwam. Onder de titel *Libellus epistolarum* bevat het handschrift op de f° 3-15 in totaal 70 brieven. Daarvan gaan er 57 uit van Einhard, één is aan hem gericht¹⁴⁸, twee brieven hebben zijn vrouw Imma als afzender¹⁴⁹; verder zijn er vier brieven of mandaten op naam van Lodewijk de Vrome, die naar men aanneemt door Einhard werden gereedgeerd¹⁵⁰, en de reeks wordt afgesloten door zes brieven die blijkbaar niets met Einhard te zien hebben¹⁵¹. Chronologisch dateren nagenoeg alle brieven van na 828, d.w.z. uit de periode dat Einhard meestal in Seligenstadt verbleef, en de meeste dateerbare brieven stammen, als we voortgaan op de door

---

¹⁴⁵ M.G.H., *Formulae*, nr. 2, pp. 513-514; vgl. Geert BERINGS, Een nieuwe historische aanduiding over de rol van Petegem bij Oudenaarde in de 9e eeuw, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, XXIII (1986), pp. 125-134 (aldaar p. 130 de datering 854-859/60, misschien 859/60). De aanstelling van bisschop Immo tot *missus* bevindt zich in het *Capitulare missorum Silvacense* (Servais) van november 853 (M.G.H., *Capit.*, II, nr. 260, p. 275). De *villa* Petegem wordt ook vermeld als datum van plaats in het diploma van Karel de Kale voor Sint-Baafs van 11 oktober 864 (GYSSELING - KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 133, p. 225).

¹⁴⁶ De vaststelling door CONTRENI, *Le formulaire de Laon*, pp. 27-28, dat het handschrift pas tussen 903 en 921 in Laon van toevoegingen werd voorzien, wijst in dezelfde richting. Over het tweevoudig verblijf van de kanunniken van Sint-Baafs in Laon, zie de literatuur vermeld in noot 141.

¹⁴⁷ GANSHOF, *Eginhard à Gand*, p. 33.

¹⁴⁸ M.G.H., *Epp.*, V, nr. 3, pp. 110-111.

¹⁴⁹ M.G.H., *Epp.*, V, nrs. 37-38, pp. 128-129.

¹⁵⁰ M.G.H., *Epp.*, V, nr. 12, pp. 115-116 en nrs. 20-22, pp. 120-121.

¹⁵¹ M.G.H., *Epp.*, V, nrs. 66-71, pp. 142-145.

EEN KAROLINGISCH LEKENABT IN GENT

K. Hampe voorgestelde dateringen, uit de jaren 830-834¹⁵². Ganshof meende dat de samensteller van het handschrift zich gebaseerd had op de minuten van de brieven¹⁵³, maar dit lijkt weinig waarschijnlijk. De meeste brieven zijn immers geschreven vanuit Seligenstadt en men ziet niet goed in hoe (en waarom) de minuten van daaruit in Gent zouden zijn beland. Daarom moet men zich misschien eerder afvragen of de scribent de brieven niet veeleer heeft afgeschreven uit een ander handschrift van de brieven van Einhard. Want dat een dergelijk handschrift bestaan heeft is zeker. Na het oorspronkelijke gedeelte van de in Parijs bewaarde codex bevinden zich immers twee fragmenten van oudere handschriften en één daarvan is een folio (f° 20) dat afkomstig is uit een ander handschrift van de brievencollectie van Einhard. Volgens B. Bischoff werd het blad geschreven in het tweede kwart van de 9de eeuw in de Rijnstreek¹⁵⁴. Het bevat één brief die ontbreekt in de Gentse verzameling¹⁵⁵ en het eerste deel van een brief die er wel in voorkomt¹⁵⁶. Zonder hier verder in te gaan op de problemen die dit folio en zijn verhouding tot de rest van het Parijse handschrift stellen, zal uit het bovenstaande wel duidelijk geworden zijn dat een nieuwe studie van de brievenverzameling van Einhard zeker nuttig zou kunnen zijn.

*
* *

Niet zonder reden heeft F.L. Ganshof in zijn al geciteerde studie uit 1926 Einhard omschreven als "un très grand abbé"¹⁵⁷. Het abbatiaat van Einhard betekende immers ontegensprekelijk zowel voor Sint-Pieters als voor Sint-Baafs een bloeiperiode, die een eerste hoogtepunt vormt in de geschiedenis van beide kloosters. Daarbij springt vooral in het oog dat hij als vertrouweling van Lodewijk de Vrome de uitvoering van de keizerlijke kloosterpolitiek ter harte heeft genomen, en dat hij meer in het bijzonder door de instelling van

---

¹⁵² Over de datering van de brieven, zie HAMPE, Zur Lebensgeschichte Einhards, pp. 601-631. Betreffende de brieven zelf, cf. thans ook M. STRATMANN, Einhards letzte Lebensjahre (830-840) im Spiegel seiner Briefe, in SCHEFERS (ed.), Einhard. Studien zu Leben und Werk, pp. 323-339.

¹⁵³ GANSHOF, Eginhard à Gand, p. 33. In dezelfde zin ook STRATMANN, Einhards letzte Lebensjahre, p. 324: "jedenfalls muß Einhard - wohl in Seligenstadt, wo der Großteil der Briefe verfaßt worden ist - Konzepte oder Abschriften aufbewahrt haben, die dann - und dies verdient hervorgehoben zu werden - in St. Bavo in Gent zu einer Formularsammlung zusammengestellt wurden".

¹⁵⁴ Vgl. GASNAULT, Un document comptable, p. 312. Uit dit blad blijkt overigens dat het verloren handschrift - niet alleen paleografisch - verzorgder was als de Gentse collectie.

¹⁵⁵ M.G.H., Epp., V, nr. 10, pp. 113-114.

¹⁵⁶ M.G.H., Epp., V, nr. 11, pp. 114-115.

¹⁵⁷ GANSHOF, Eginhard à Gand, p. 31.

GEORGES DECLERCQ

de *mensa conventualis* het reguliere leven van de twee kloostergemeenschappen op een stevige materiële basis heeft gegrondvest.

Het feit dat Einhard lekenabt was, is met deze vaststelling geenszins in tegenspraak, aangezien uit het onderzoek van F. Felten kan worden opgemaakt dat het traditionele negatieve beeld over het lekenabbatiaat zeker niet opgaat voor de regering van Lodewijk de Vrome¹⁵⁸. Er mag integendeel zelfs vermoed worden dat er een samenhang bestaat tussen de aanstelling van de eerste lekenabten onder Lodewijk de Vrome en de door deze keizer doorgevoerde kloosterhervorming¹⁵⁹.

In zijn Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs heeft Einhard zich in elk geval een uitstekende reputatie weten op te bouwen. In de traditie van de Sint-Pietersabdij wordt hij vanaf het midden van de 10de eeuw steevast voorgesteld als een restaurator en een hervormer¹⁶⁰, en in Sint-Baafs is hij de enige Karolingische abt die in het necrologium uit de vroege 12de eeuw een *commemoratio* waardig werd geacht¹⁶¹.

---

¹⁵⁸ FELTEN, Äbte und Laienäbte, passim.

¹⁵⁹ Zie terzake FELTEN, Laienäbte in der Karolingerzeit, pp. 397-431, vnl. pp. 425-427; vgl. SCHEFERS, Einhard. Ein Lebensbild, pp. 22-23.

¹⁶⁰ Zie hoger: I. Het beeld van Einhard in de bronnen.

¹⁶¹ Rijksarchief Gent, Sint-Pieters (!), 2de reeks, 98, p. 97: *Anniversarium domni abbatis Einardi* (op 25 juli; Einhard overleed echter op 14 maart 840); vgl. GRIERSON, The Early Abbots of St. Bavo's, p. 45.